

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta

Oddelek za slovenistiko in Oddelek za primerjalno književnost

Nežka Klavžar

**Kulturnogeografske študije na primeru *Pomladnega dneva* Cirila
Kosmača**

Diplomsko delo

Mentor: red. prof. dr. Marko Juvan

Mentor: izr. prof. dr. Tone Smolej

Ljubljana, januar 2014

POVZETEK

V diplomski nalogi smo se ukvarjali z analizo prostora v Kosmačevem romanu *Pomladni dan*, pri čemer je bil poudarek na subjektivnemu izkustvu prostora tudi s pomočjo literarno-geografske metode, ene izmed novejših literarnih metod. Večina krajev v romanu je realno obstoječih; največkrat se pojavijo reka Idrijca, Vranjek, Obrekarjev Dob in Idrijska dolina. Ti kraji so po tipologiji Barbare Piatti prizorišča, saj se ob in v njih odvija dogajanje romana, le Idrijska dolina je cona delovanja, ki vsa omenjena in druga prizorišča *Pomladnega dne* vključuje. Po omenjeni tipologiji lahko ugotovimo tudi, da je največ krajev importiranih, torej uvoženih iz nefikcije. Različne metode nam povedo, da je Kosmač, predvsem v letih zdomstva, po svojih krajih hrepenel. Opaža se tudi razlika med opisovanjem domačih krajev, ki jih popisuje čustveno naklonjeno in podrobno, ter tujih krajev in večjih mest, ki jih večinoma le omenja. Kraji v romanu so velikokrat asociativno povezani z zgodbo o Kadetki, ki jo pripoveduje pisatelj in vanjo vpleta tudi svojo življenjsko usodo.

Ključne besede: Ciril Kosmač, *Pomladni dan*, prostor, reka Idrijca, hrepenenje, literarna geografija.

ABSTRACT

In this thesis we have dealt with the analysis of space in the novel *A Day in Spring* by Ciril Kosmač. The emphasis was on the subjective experience of space with the help of literary-geographical method, one of the newer literary methods. Most places in the novel are realistic; most often occur Idrijca River, Vranjek , Obrekarjev Dob and Idrijca valley. These places are according to the typology of Barbara Piatti scenes, because the novel takes place in there or around there, only the Idrijca valley is the action zone, that includes all the mentioned and also other scenes of *A Day in Spring*. According to this typology it can be identified that most places are imported from non-fiction. Different methods tell us that Kosmač longed for home, especially during the years of his immigration. One can also note the difference between describing his native land, which he describes in an emotional-friendly and detailed way, and foreign places and cities, which are mostly only mentioned. Places in the novel are often associatively linked with the story of Cadet narrated by the writer and interweaved with his life destiny.

Keywords: Ciril Kosmač, *A Day in Spring*, space , Idrijca River, longing , literary geography.

Kazalo

1. Uvod.....	5
2. Oris pisateljevega življenja in dela	8
Oris pisateljevega dela.....	12
3. Literatura in prostor	16
3.1 Literatura in geografija	16
3.2 Reprezentacija prostora v umetniškem tekstu	17
3.2.1 Problem umetniškega prostora.....	17
3.2.2 Problem sižeja	18
3.2.3 Idilični kronotop v romanu	20
3.2.4 Imaginarni in doživljeni prostori	23
3.2.5 Občutenje kraja in topofilija	26
3.3 Regionalizem, ruralizem, pokrajinska književnost na Slovenskem	30
Regionalizem in slovenska književnost.....	30
Ruralizem.....	31
Pokrajinska književnost.....	32
3.3.1 Slovenska pokrajinska povest	33
3.4 Pomladni dan in prostor.....	36
3.4.1 Literarna zgodovina o Kosmaču in prostoru.....	36
3.4.2 Analiza predstavljenega prostora	40
3.4.3 Zunajbesedilne topografske reference predstavljenega prostora	56
3.4.4 Načini in pomeni predstavljanja geoprostora v romanu	60
4. Zaključek.....	69
5. Viri in literatura.....	71

1. Uvod

Diplomska naloga raziskuje prostor v romanu *Pomladni dan* Cirila Kosmača. Tema ni novost, saj se je s tem na tak ali drugačen način ukvarjalo že nekaj del. Med drugim tudi Marinka Velikonja, ki je prostor pri Kosmačevih tolminskih novelah raziskovala predvsem s simbolnega vidika in skušala ugotoviti, kakšen odnos ima do njega avtor in druge literarne osebe. Razdeli ga na odprte, ki so med drugim vezani na poetičen opis narave in pisateljeve doline z reko, na vrt kot spomin na materino smrt, in zaprte prostore, kjer se omenja domača hiša ter druge domačije, soba pri Modrijanu, cerkev idr. (Velikonja 2011: 16). Ugotavlja, da je vse osredinjeno na nekaj motivnih krogov; vse se dogaja v enem prostoru, ki je še nekoliko arhaičen tolminski kmečki svet. Glede pisateljevega odnosa je pri opisih narave poetičen, pri opisih oseb pa realističen (prav tam, 11). Velikonja pravi, da Kosmač v tolminskih novelah zemljo »občuti. To ni samo stik zemlje s človekom kot realnost, temveč se izkaže čustvena navezanost, saj ima dolina posebno moč, je personificirana, ga objame« (prav tam, 23). Pomembno vlogo ima tudi reka Idrijca, ki je vseskozi prisotna v življenju ljudi, ki poleg nje živijo. Do mesta se pisatelj ne opredeli, pa tudi do tujine goji nezaupanje. Tudi sama se bom posvetila analizi prostora v Kosmačevem romanu *Pomladni dan*. S preštevanjem posameznih pojavitev bom skušala določiti kraje, ki se v romanu pojavljajo najpogosteje ter določiti odnos književnih oseb do le-teh. Naprej me bo zanimalo tudi, če so ti kraji povečini realni ali imaginarni. Povezala pa jih bom še s tipologijo geoprostora, kakor jo je določila Barbara Piatti in je med najnovejšimi na tem področju, ter pokrajinskimi predstavami po Mimi Urbančevi. Slednja pripadnost določenemu kraju razdeli na »občutek kraja« in na »navezanost« (Urbanč 2011: 67). Tudi Yi-Fu Tuan omenja izraz »sense of place«, ki meri na subjektiven nabor občutkov in vtisov, ki jih posamezniki povezujejo z določenim krajem. Isti avtor je vpeljal še pojem »topofilija«, ki je nadpomenka za vrsto subjektivnih občutij in pojmov, ki posameznike vežejo na določen kraj (Urbanč in Juvan 2012: 298). Slednje bom na primeru omenjenega Kosmačevega romana raziskala tudi sama. Za moje diplomsko delo je torej pomembna tudi študija Barbare Piatti, ki dogajalne prostore razvršča po vezanosti na zunajbesedilne reference: deli jih na »importirane«, »transformirane« in »fingirane« (Piatti 2009: 136), glede na določenost, funkcijo in strukturo pa na »bralčev prostor« in »dogajalni prostor«, ki zajema »geografski horizont« ter »prostor literarnih likov« (prav tam, 129). Lotman omenja pojem »siže« in glede na to tekste razdeli na nesižejske in sižejske. Nesižejski teksti so po svoji naravi izrazito klasifikacijski – potrjujejo nek svet in njegovo ureditev. V

notranji ureditvi tega sveta obstaja nek red. Tekst se ureja na nek konkreten način in premikanje njegovih sestavin tako, da bi se vzpostavljeni red prekršil, ni dopustno. Notranja ureditev sestavin teksta praviloma sloni na »principu binarne semantične opozicije«. Sižejski tekst se ureja na podlagi nesižejskega kot njegovo zanikanje (Lotman 1977: 300). Omenjene pojme bom poskušala preveriti tudi na primeru Kosmačevega romana *Pomladni dan*, saj menim, da podobno ureditev, kot jo omenja Lotman v sižejskih tekstih, lahko primerjamo tudi z vaškimi okostenelimi običaji, ki pa jih nekateri liki romana že skušajo presecati.

V omenjenem romanu bom poskušala najti tudi vzporednice z idilo, katere poteze razlaga Bahtin. Posebnosti idile najde v povezanosti življenja z določenim krajem, omejevanje na poglobitve življenjske dogodke ter povezanost človeškega življenja z življenjem narave (Bahtin 1982: 367).

Povezanost pokrajine in literature je s pokrajinsko literaturo raziskoval Miran Hladnik. Meni, da so bili za nastanek pokrajinske povesti odločilni politični pogoji in da je najbolj izrazita pokrajinska povest nastajala ravno na odrezanem Primorskem, kjer je ustvarjal tudi Kosmač. Regionalizem v literaturi je bil namreč izraz stremljenja k zedinjenemu slovenstvu.

Pokrajinska ali tudi regionalistična povest je povest, ki se dogaja v jasno prepoznavni pokrajini in kjer specifika pokrajine vpliva na dogajanje (Hladnik 1998: 104). Preverila bom, ali in kako se da v tem okviru obravnavati Kosmačev *Pomladni dan*.

Kosmač je v tematskem in strukturnem smislu nadaljeval tradicijo slovenske pripovedne proze od realizma, preko Cankarjeve psihološke in socialne proze, Pregljevega ekspresionizma do socialnega realizma Miška Kranjca in Prežihovega Voranca. Pred vojno je snov črpal predvsem iz kmečkega okolja svoje rodne vasi, uporabljal pa objektivno tehniko pripovedovanja. V povojni prozi se prepletata opisovanje in meditacija. Ivan Cesar največje novosti te proze, zlasti *Pomladnega dne* in *Balade o Trobenti in oblaku*, najde v viru snovi, ki je vzeta iz spominov, v kompoziciji, ki temelji na toku spominjanja in na asociativnem povezovanju posameznih dogodkov ter v pripovedni tehniki. Za Kosmača je značilen tudi osebni in humoristično liričen način opazovanja življenja. Mnogi avtorji opažajo tudi nostalgijo kot izvor Kosmačeve poetične tvornosti, humor ter neizmerno voljo do življenja. Kosmačeva povojna proza pomeni »svojevrsten izziv in vzpodbudo za razmišljanje o Kosmaču kot začetniku sodobnih tokov v slovenski prozi« (Cesar 1981: 161). Kot posebno novost isti avtor opazi še muzikalno zgradbo celih odstavkov. Zanimiva je trditev Josipa Vidmarja, ki pravi, da je bil Kosmač pisatelj, ki je v sebi doživel smrt realizma (Mercina 2003: 24).

Moji cilji v tej diplomski nalogi so torej poseči dlje od zgolj opisovanja dogajalnih krajev. Raziskati želim, na kakšen način jih je Ciril Kosmač predstavljal (kot realne kraje, natančno določene ali zgolj regionalno, tipološko ali kot dvoumno poimenovane, imaginarne oz. fantastične prostore). Moj cilj pa je tudi iz raznih pričevanj in njegovega konkretnega dela ugotoviti pomen in vpliv rojstnega kraja in okolice Cirila Kosmača na njegovo pisateljsko delo.

V diplomskem delu bom tako konkretnije raziskovala, koliko dogajalnih prostorov v *Pomladnem dnevu* je realno obstoječih, kako pisateljev rojstni kraj in njegova bližnja okolica vplivata na strukturo in tematiko tega romana ter če je ta vpliv predvsem v obliki vira hrepenenja.

Metode, ki jih bom uporabila, bodo literarnozgodovinska in biografska metoda, besediloslovno-stilistična, semiotična in literarnogeografska.

2. Oris pisateljevega življenja in dela

Helga Glušič, ena izmed največjih poznavalk dela Cirila Kosmača, je v svoji doktorski disertaciji objavila zanimivo in psihološko temeljito študijo pisateljeve osebnosti in življenja. Ob stoletnici Kosmačevega rojstva tako med drugim zapiše: »Kosmačeve življenjske preizkušnje, o katerih pripovedujejo njegove prve zgodbe, gradijo tudi portret močne osebne občutljivosti. Pisatelja povezujejo z njegovo dolino, z romantično reko Idrijco in s posebnimi usodami ljudi v preteklosti vedno znova izpostavljenih domačih krajih« (Glušič 2010: 480).

Pisatelj Ciril Kosmač se je rodil 28. 9. 1910 v Bukovici na Slapu ob Idrijci. Rojstni kraj leži jugovzhodno od Tolmina v ozki, s strmimi pobočji obdani strugi dolnjega toka reke Idrijce. Niko Košir v svojih spominih na Kosmača pripoveduje: »Pokazal pa mi jo je, a tedaj iz dejstva, kako daleč iz vasi in kako na samem stoji njegova domačija, nisem še ničesar sklepal. Ko sem drugič trčil obenj, na Cirilovem pogrebu, se mi je zazdelo, da mnogokaj v njegovem delu lahko razložimo prav s tem. Če so ga ocenjevalci njegovih stvaritev primerno upoštevali, ne vem« (Košir 2010: 202). Po pripovedovanju v njegovem romanu, ko pisatelj tenkočutno sledi svojim spominom in razmišljanjem ob novici o smrti očeta ali se spominja nočnih sprehodov v njegovi mladosti, lahko sklepamo, da je bil pisatelj zelo občutljive narave. Strinjamo pa se lahko z Nikom Koširjem, da je temu svoj delež verjetno dodalo tudi življenje, odmaknjeno od vasi vsaj v prvih letih njegovega otroštva, ko se je pisatelj oziral sam vase. Svoje občutke pretanjeno izpoveduje tudi v *Pomladnem dnevu*:

Zunaj je bila visoka, skrivnostna noč, ki ga je z močnim utripanjem svojih črnih kril klicala k sebi. Že marsikdaj se je ob tej uri odtihotapil iz hiše. Takrat zmeraj zavije ob reki, posluša žuborenje brzice, vztrepetanje topolov in komaj slišno šelestenje vrb, hkrati pa vleče na uho še vse tiste čudne nočne šume, ki se porajajo kdo ve kje. Vsi ti glasovi tečejo skozi njegovo rahlo telo ter ga vznemirjajo in polnijo z močno otožnostjo, ki se kakor gosto črno vino razliva po njem in pogaša žgoče dnevne skrbi. Počasi se ves spremeni v težko in omamno čustvo, a vendar se ves lahak lahko poganja s kamna na kamen in se prožno pretika skozi vrbje in jelševje (Kosmač 1973: 41).

Rodil se je kot drugi otrok. Imel je še starejšo in mlajšo sestro in mlajšega brata. Družina se je preživljala s kmetijstvom. Mati Marijana (Nanca) je bila še šivilja, drugače pa razgledana ženska, ki je veliko brala, tudi zato, ker je bila bolehnata. Bila je odlična pripovedovalka zgodb o ljudeh iz domače doline in okolice. Bila je čustvena in občutljiva žena, ki je spoštovala

obzirne človeške odnose, etično močna, verna, samoodpovedujoča in stvarna, medtem ko je bil oče Franc zanesenjak, amaterski glasbenik ter ustanovitelj bralnega društva na vasi, kar ga je bolj veselilo kot kmetovanje. Tudi sam je poskušal pisati zgodbe, kot to pripoveduje Kosmač v noveli *Pot v Tolmin* in v *Pomladnem dnevu*. Spodbujal je tudi sina in se trudil, da bi se izšolal, zato je bil največkrat oproščen domačih del, da se je lahko učil. Verjetno je s sinom skušal doseči cilj in poslanstvo, ki njemu ni bilo namenjeno, čeprav si je to intimno želel. Oče je namreč veliko razmišljal in modroval o življenju in ljudeh. Tudi Glušičeva ugotavlja, da je Kosmač kot otrok pozorno raziskoval svet od levega brega plitve Idrijce, prek potočka Skopičnika, kjer se je rad pogovarjal s sosedom Temnikarjem (*V gaju*), strmine, kjer si je vsako leto Jera, opravljiva vaščanka, zlomila nogo (*Tistega lepega dne*), Obrekarjevega doba, kjer so rasle šmarnice (*Pomladni dan*), do Krna in Soče ter da se je ta svet nenavadno močno odzival v občutljivi dečkovi duševnosti (Glušič 1972: 24). Leta 1916 je mladi Ciril začel obiskovati ljudsko osnovno šolo na Slapu ob Idrijci. Medtem je v prvi svetovni vojni Italija leta 1918 premagala Avstro-ogrsko in zasedla Primorsko. Kosmač se je seznanil z italijansko visoko kulturo, ki je svoje nove državljane skušala prepričati o svoji veličini na nasilen način, ta pa je pustil svoje sledi tudi v mladem Kosmaču. Od takrat naprej se je v njem vse uprlo tujemu. Kakor ugotavlja že Velikonja, se Kosmač v svojih tolminskih novelah ni izraziteje opredeljeval do mesta in tujine (Velikonja 2011: 31); isto velja tudi za *Pomladni dan*. O tem piše hladno, mesta, slovenska in tuja, le omenja, vendar se do njih ne opredeljuje. Na začetku romana pripoveduje, kako se je vračal domov ob koncu vojne:

Takrat me je vsak večer sprejel pod streho v drugem kraju, vsako jutro pa me je iz bežnega sna poklicalo z novimi, odločilnimi dogodki, ki so me takoj potegnili na cesto ter me z vrtoglavo naglico veselo odnesli naprej: iz Črnomlja na Ravno goro, z Ravne gore v Ajdovščino, v Trst, v Gorico, naposled pa ob zelenosinjih vodah Soče v rodno tolminsko deželo – domov (Kosmač 1973: 8).

Italijansko kulturo in jezik je spoznaval tudi v Gorici, eno leto v Alojzijevišču, nato pa v goriški trgovski šoli, kjer je šolanje zaradi slabih gmotnih razmer po dveh letih opustil. Kasneje se je privatno šolal v tolminski klasični gimnaziji in opravil malo maturo. Italijanske politične metode z mučenjem je spoznal, ko so ga zaprli. Življenjepisi namreč pravijo, da je sodeloval v tajni narodno revolucionarni organizaciji primorske mladine TIGR. Sam nikjer podrobno ne govori o tem, razen tam, kjer se omenja shod na Banjški planoti, a še takrat v zvezi s svojimi občutki, ko mu je umrla mati in so ga na dan njenega pogreba aretirali kot

državnega upornika, kot piše Glušičeva (Glušič 1972: 25). To se je zgodilo leta 1929. Do jeseni naslednjega leta je bil zaprt v Gorici, Kopru, v rimski ječi Regina Coeli in v Trstu, kjer je bil na tragičnem procesu v Trstu kot najmlajši obtoženec izpuščen in poslan v domačo vas pod policijsko nadzorstvo, od koder je pobegnil v Ljubljano, vsi ostali obtoženci pa so bili obsojeni na smrt. To življenje se je kasneje močno odzivalo v Kosmačevem delu. Samota v ječi mu je prebudila literarno ustvarjalnost, kar Glušičeva izpostavlja kot pomembno točko, po kateri se je začela oblikovati njegova beseda, ki je postala sčasoma racionalnejša, ostro opazujoča, odkrivajoča red življenja, ki je povsod enak boj za obstanek in ga s tem osvobajala (prav tam). Glušičeva nadaljuje, da so Kosmača čas v jetnišnici, slovo od na smrt obsojenih, odhod domov, beg in slovo od očeta, slovo od rojstnega kraja intimno spremljali skupaj s podobo življenja domače vasi, kot ga je spoznal v doraščanju. Vse to ga je spremilo na pot od doma v negotovost, ko je bežal na osvobojeno ozemlje. To plodno breme prestanih doživetij je polnilo prva leta v Ljubljani. Tu je postal član ljubljanskih penatov, družabnega kroga umetnikov Otona Župančiča, Josipa Vidmarja, Lili Novy, Ferda Kozaka, Frana Albrehta, Pavla Golia in drugih, ki so se zbirali v gostilni pri Kolovratu. Primorskim beguncem je pripovedoval o njihovi usodi in jih s svojo besedo tolažil. Sodeloval je tudi s predavanji in recitacijami v društvu Mlada Soča, v emigrantskem listu Istra in v Jadranskem kalendarju. Javno je bral Preglja in predaval o političnih in kulturnih vprašanjih. Največkrat je nastopal v skupini z Bogomirom Magajno. »Družba starejšega pisateljskega kolega ga je privlačila, pa tudi njegov pisateljski izraz, ki je bil pojoče trpek, po Cankarju poln simbolike. Oba sta vplivala tudi na njegovo zgodnje delo« (Glušič 1972: 25). Kosmač se je v šoli seznanjal z italijansko kulturo in jezikom, šele tu pa je začel brati svetovne in slovenske pisatelje bolj intenzivno, predvsem Cankarja. V tem času je veliko prevajal za Slovensko narodno gledališče. Tedaj je torej predvsem bral, se učil jezike, se uveljavljal v literarnih družbah pa tudi sameval in čustvoval, spoznaval svet, v katerem se je naselil, mislil na domače in na domači kraj ter po njih hrepenel. Svoje prve pohvalne kritike je prejel ob izidu *Slovenskih novel* 1935, nato pa se okoli 1934/35 počasi posvetil pisateljevanju. Njegov ustvarjalni načrt, ki je spontano rasel v njegovi osebnosti, se ni nikdar uklonil, in čeprav je mnogo obupaval, obupal, kot je rekel sam, ni. Odhod v Pariz nastopi leta 1938, kamor je odpotoval s francosko štipendijo na priporočilo Otona Župančiča, vendar kljub temu in literarnemu uspehu finančno ni bil dovolj preskrbljen. Ko mu je štipendija potekla, se je honorarno zaposlil v takratnem jugoslovanskem veleposlaništvu v Parizu.

Josip Vidmar se spominja, da se je Kosmač v Parizu družil s Prežihom, se iz Puškinovih pesmi in proze naučil rusko, veliko bral in v samotnih trenutkih začutil močno odtrganost od svojih korenin. Tudi Kosmač sam v *Pomladnem dnevu* pravi: »Hrepenenje mi je vsa blodna leta kazalo pot« (Kosmač 1973: 9).

Leta 1939 se je začela druga svetovna vojna. Za Kosmačem je bila razpisana tiralica. Goriška kvestura ga je namreč postavila na seznam tistih, ki bi bili sposobni terorističnih dejanj. Pred Nemci je zbežal v Marseille, kjer je v velikem strahu pred aretacijo in v pomanjkanju preživel dve leti, nakar ga je doletela vest o začetku slovenskega odpora. V tem času se je učil španskega, angleškega in ruskega jezika, da je lahko bral literarna dela v izvorniku. Leta 1942 je odšel v London, kjer je samostojno delal pri BBC in se seznanjal z novo kulturo in jezikom. Po zamotani poti domov se je najprej ustavil v partizanski Beli Krajini, kjer je prevzel delo pri *Slovenskem poročevalcu*. Domov se je vrnil po 15 letih življenja v tujini! Oče je bil medtem ubit v taborišču.

Po koncu vojne je pripravil prvo samostojno knjigo novel *Sreča in kruh*. Pisal je vse od političnih člankov do uvodnikov in seveda pripovedno prozo, ki je predvsem v *Pomladnem dnevu* obudila motive, ki so se ves ta čas rojevali v pisateljevi zavesti. Po prvih povojnih letih se je Kosmač popolnoma posvetil in podredil književnemu ustvarjanju, četudi Sašo Vuga pravi, da je bilo to za Kosmača »grajska rabota«. Pisateljevanje se mu je gabilo, a ga obenem tudi pritegovalo. Vugi je Kosmač priznal, da je srečen, če se mu utrga en dober stavek na teden (Vuga 2010: 220-221).

Odmik od vasi Kosmač omenja že v *Pomladnem dnevu*, čeprav je o domačih ljudeh pisal nadvse prisrčno in s simpatijo. To potrjuje tudi Vuga: »Če je bil kdaj (videti) odljuden, je bil edinole prekleto razočaran nad (prej sanjsko idealiziranim) slovenstvom. /.../ Vem za Tolmin. Rad mu je pravil zanikrno iblajtarsko gnezdo. In ga imel za nekakšen refleks Butal« (prav tam, 217).

Iz Ljubljane se je Kosmač preselil v samotno hišo nad Portorožem, prevajal in pisal kot svobodni književnik, se ukvarjal z vrtnarjenjem, nekaj časa preživel v samostanu Pleterje, kjer je nastala *Balada o trobenti in oblaku*, občasno pa tudi obiskoval domačo dolino. »Ta je bila še vedno izvir njegovega umetniškega ustvarjanja, ki se je končalo s *Tantadrujem* in *Kovačem in hudičem* leta 1959 (Glušič 1972: 27). Po letu 1960 je nehal objavljati nova dela. »Gre za pisatelja, ki je poleg daru besede nosil v sebi tudi dar molka« (Paternu 1993: 106).

Leta 1961 je postal redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Društvu slovenskih pisateljev je predsedoval v letih od 1968 do 1972. V tem letu je bil izvoljen tudi za predsednika Zveze književnikov Jugoslavije. Veliko je potoval. 1975. leta je zaradi nesoglasij v Društvu odstopil.

Umrli je 28.1.1980 v Ljubljani. O tem je Josip Vidmar povedal: »Na svoji zadnji poti na Penklubski kongres v Južni Ameriki, kjer je obiskal tudi svojega sina Jerneja, ki je bil tam v diplomatski službi, je nekje v svoji brezskrbnosti baje legel v travo, kjer ga je napadel smrtonosen infekt kdo ve kakšnega insekta. Tako razlago za njegovo smrt sem post festum slišal večkrat, preverjal pa nisem« (Vidmar 2010:189). Pokopan je na pokopališču v Ročah, v svoji Idrijski dolini.

Oris pisateljevega dela

»Rad je pripovedoval zgodbe, povezane z igrivimi komentarji, ki so duhovito prekrivali njegova sporočila o dogodkih iz spominov ali ob srečanjih z zanimivimi osebnostmi« (Glušič 2010: 480). » V pripovedovalčevih komentarjih – to se kaže v naraciji – pridejo do izraza tudi esejistični elementi; v njih se nemalokrat skriva globoka ironija, ki je ena izmed oblik Kosmačevega odnosa do resničnosti, tako subjektivne kot objektivne« (Cesar 1981: 162).

Glušičeva piše, da je Ciril Kosmač glede svojih pisateljskih načrtov imel v mislih pripoved, ki bi združevala tragično in komično, vendar ob tem ohranjala estetsko ugodje. Pri tem je Kosmaču pomagala njegova naravna občutljivost ter duhovno bogastvo ljudskega izročila ljudi iz domače doline. Glušičeva meni, da že preprosta Tantadrujeva pesmica »Na nebu je sonce, na zemljici mraz« sodi v to posebno območje Kosmačevega razumevanja človeškega pogleda na svet, v katerem gre za drugačne razsežnosti časa (Glušič 2010: 480).

Josip Vidmar v svojih pismih Kosmača primerja z Miškom Kranjcem glede tega, kakšni ljudje jih zanimajo v njunih delih. Oba opisujeta kmečki svet, eden na Primorskem in drugi v Prekmurju. Razlika med obema pa ni v tem, da je prekmursko ljudstvo pri Kranjcu veliko revnejše in preprostejše, niti v tem, da so Kosmačevi Tolminci hribovci in skorajda ne poznajo ravninskega sveta, temveč v osebni naravi obeh piscev. V njej se po Vidmarjevem mnenju omenjeni dejstvi sicer odražata, nista pa bistveni. »Njuna značaja pa sta nekako

takale: Kranjec je v vsem eden od svojih Prekmurcev, ves je v njih in iz njih, Kosmač pa je sicer vseskoz s svojimi, vendar pa tudi vseskoz nad njimi« (Vidmar 2010: 189). Miško Kranjec torej svoje ljudi živi, Kosmač, ki Tolmince ravno tako pozna, pa jih z oddaljenega zornega kota opazuje in z duhovitim pripovedovanjem, velikokrat ironiziranjem in posmehovanjem opisuje.

Kot poroča Gregor Kocijan v svojem članku o Kosmačevi kratki prozi, je pisatelj svojo prvo kratko pripoved objavil 1931/1932 v *Našem rodu*, glasilu za mladino, ki ga je urejal Josip Ribičič, pod naslovom *Božična noč v ječi* (Kocijan 2011: 402). Kocijan nadaljuje, da pripoved modelsko še ni izoblikovana, tako da bolj daje vtis nekakšnega načrta za kratko pripoved, opaza pa tudi, da pisatelj uporablja kratek stavek in odsekanost, s čimer doseže poseben ritem pripovedovanja. To je značilnost, ki jo je uveljavljal tudi v nadaljnjem pisanju. Druga posebnost, ki jo avtor opaza pri Kosmačevem začetnem delu in jo je pisatelj ravno tako ohranil v nadaljnjem pisanju, so avtobiografski zasnutki, npr. aretacija, rimske ječe, položaj jetnika, samotnost, podoživljanje praznikov, spomini na dom (prav tam). Začetke kratke pripovedi Kocijan opaza v *Božičnem pismu iz celice 589* (1932), ki je napisano v obliki pisma. Dve revijalni objavi *Študenta Petra povest o materi* in *Potepuh Najdù* (1932/1933) odražata vpliv, ki sta ga na Kosmača imela Ivan Cankar ali Bogomir Magajna (Glušič 2010: 172). Kot opaza Kocijan, je v ospredju Kosmačevo upovedovanje stvarnega življenja, ki se vse bolj uvršča med različice nove realistične usmeritve ter jasno razvidne avtobiografske posebnosti (prav tam). Podobno bi lahko rekli tudi za pripovedni sestavek *Velika nedelja* ter *Kraško simfonijo* (1933). Korak v stran Kocijan opaza pri posebni vaški kroniki *Na sveti večer* (1934), kjer je orisana podoba Kosmačevega kraja in ljudi, ki naj bi mu lajšala in blažila domotožje med begunstvom v Ljubljani (prav tam, 405). Že trdnejši kratkoprozni model Kocijan opaza pri kratki pripovedi *Cerkovnik Martin* (1933). V letu 1934 je poleg sestavka *Na sveti večer* izšla dolga novela *Hiša št. 14*, nato sta sledili še dolgi noveli *Človek na zemlji* (1935) in *Življenje in delo Venca Poviškaja* (1937). Te pripovedi snovno-motivno ostajajo v okvirih Kosmačevega dotedanega in prihodnjega pisanja, a se po ustroju oddaljujejo od kratke pripovedne proze (Kocijan 2001: 406-407). Leta 1935 je Kosmač objavil tri kratke pripovedi: *Ogorek in Obisk* ter *Zločin Bernarda Tula*.

Kocijan ugotavlja, da je bilo leto 1936 za Kosmača izjemno pomembno: za seboj je imel že precejšnji pripovedni opus – objave v listu *Istra*, *Ljubljanskem zvonu* in *Sodobnosti*, kjer so istega leta izšle še kratke pripovedi *Gosenica*, *Sreča in Kruh* (Kocijan 2011: 408). Ugotavlja še, da bi lahko leto označili kot prelomno, vendar je bolj smiselno, če objave v tem letu

označimo za naslednjo stopnjo v njegovem ustvarjanju, ki je zaznamovana z višjo kakovostjo, tehtnejšimi idejno-sporočilnimi poudarki in bolj dovršenim kratkoproznim modelom. Kocijan po razčlenjevanju Kosmačeve kratke pripovedi od 1932 ugotavlja, da je njegovo pisanje zaznamovano z avtobiografskimi sestavinami in z mladostnim doživljanjem domačega vaškega okolja, ki je bilo ves čas tudi nosilec domovinsko-nacionalne pripadnosti (prav tam, 409).

Tudi Glušičeva opaža leto 1936 kot prelomno v Kosmačevem ustvarjanju. Meni, da so literarni poskusi, za katere so značilni najprej simbolika, nato alegoričnost, nekaj zelo melanholične liričnosti in nato naturalistična ostrina, pisatelju postopno odprli pot k iskanju avtentičnega izraza (Glušič 2010: 174). To je opaženo pri osredotočenju na motive in na pripovedni način, ki se je kot zrel oblikovalni postopek pokazal v trojici novel *Gosenica*, *Sreča in Kruh*. Od tod se Kosmačeva ustvarjalnost pogloblja v enovit pogled na domačo dolino v tistih časih, ki jih doseže pisateljev spomin ali pa spomin vaške ljudske kronike. Kosmač je kronist svoje doline le na videz, saj v resnici svoje zgodbe in njihove dogodivščine spleta v osebna in temeljna življenjska spoznanja, še dodaja Glušičeva.

Prazno ptičnico je Kosmač 1935 ponudil založbi Slovenske matice, ki ga je s priporočilom Josipa Vidmarja sprejela v program za leto 1936. Vendar Kosmač izida ni dočakal in rokopis je ostal v arhivih založbe do leta 1970, ko ga je našel tedanji tajnik založbe France Bernik.

Glušičeva piše, da v novelah *Življenje in delo Venca Poviškaja* (1937), *Tistega lepega dne* (1938) in v fragmentu *Zlato* (1941) zaživijo prvine humorja, tesno povezanega z ljudskim vraževerjem, z arhaičnimi odnosi med ljudmi na vasi, posebej pa izstopajo značilni vaški obrazi, ki s svojo tragično in hkrati smešno podobo, kakor je pisatelj za svoje pisateljske podvige tudi načrtoval, spreminjajo Kosmačev razumevajoči humor v posebne vrste ljudsko grotesko. To avtorica opaža v izboru motivov in v karakterizaciji oseb. Kasnejše novele, nastale po letu 1945, so se tej posebni obliki ljudske groteske že odmaknile. Ponovno se je z vso močjo svoje miselne igrivosti pojavila v noveli *Tantadruj* (prav tam).

Povojne novele *Očka Orel*, *Dragičeva smrt*, *Težka nedelja*, *V žagi* in še nekatere druge so močnejše izoblikovale družbeno občutljivost Kosmačevega ustvarjalnega pogleda, kot ugotavlja Glušičeva (prav tam, 175). V tem času Kosmač načrtuje tudi svoj veliki tekst, roman *Domovina na vasi*, ki ga ne dokonča. Kar pisatelju ni uspelo z *Domovino na vasi*, je uresničil z romanom *Pomladni dan* (Novi svet 1950, v knjigi 1953). »To besedilo je roman spominjanja na preteklost in soočanja s sedanjostjo« (prav tam). Glušičeva nadaljuje, da je v

tem delu pomembno vprašanje avtorjeve ustvarjalne moči in skrivnosti umetniškega ustvarjanja.

Glušičeva v Kosmačevem pisanju kot novost opazi motiviko smrti, ki se začne že s *Pomladnim dnevom*, ostane v središču tudi v kasnejšem obdobju Kosmačevega ustvarjanja, tako v noveli *Smrt nedolžnega velikana* (1952) ter v noveli *Balada o trobenti in oblaku* (1956/57; prav tam), Kosmačevem najzahtevnejšem delu. Kot smo že omenili, se motivi ljudske pripovedi in humor spet pojavijo v noveli *Tantadruj* (1959) pa tudi v istem letu izdani noveli *Kovač in hudič*.

Med njegovim delom velja omeniti še kratko zgodbo, ki naj bi bila izpuščeno poglavje iz *Pomladnega dne – Pot v Tolmin*, ki je prvič izšla kot ena izmed novel v zbirki *Iz moje doline* (1958) in scenarij *Na svoji zemlji*, po katerem posnamejo film in ki v knjižni obliki izide 1949, istega leta pa Kosmač zanj dobi tudi Prešernovo nagrado. Scenarij je nastal po noveli *Očka Orel*. Napisal je tudi filmsko zgodbo za film *Balada o trobenti in oblaku* z naslovom *Junak strašnega časa* ter scenarij za film *Tistega lepega dne*. Leta 1972 sta v zbirki *V gaju življenja* izšli še noveli *V gaju* in *Ringaraja*, 1995. pa še *Prebujenje* v zbirki *Tantadruj in druge novele*.

Pisal je tudi za otroke. 1981. je izšla slikanica *Medvejke*, 1984. pa še pravljичni pripovedi *Kamen in njiva*, *Pravljica o maku*.

1980. je posthumno prejel Prešernovo nagrado za življenjsko delo.

Pogled literarne zgodovine na Kosmačevo delo in njegov roman, *Pomladni dan*, s katerim se podrobneje ukvarjam v svoji diplomski nalogi, bom predstavila v nadaljevanju.

3. Literatura in prostor

3.1 Literatura in geografija

Obravnava prostora v slovenski literarni vedi ni nekaj povsem novega, saj k temu lahko prištevamo že ukvarjanje z biografijami v okviru pozitivistične usmeritve in zanimanje za prostorske podatke iz biografij avtorjev v povezanosti z literarnimi prostori v njihovih delih. Vendar pa se poudarek zmeraj bolj prenaša na subjektivno izkušanje prostora. Mimi Urbanc in Marko Juvan v svojem članku *Na stičišču literature in geografije: literatura kot predmet geografskega preučevanja na primeru slovenske Istre* opredeljujeta razlike in sorodnosti med literarno vedo in geografijo. Pravita, da se prva ukvarja z dosežki besedne umetnosti, družbenim življenjem in zgodovinskim razvojem književnosti, druga pa je vseobsegajoča veda o prostoru, ki proučuje naravne pojave in družbena dogajanja v medsebojni povezanosti in odvisnosti. Skupne točke med obema pa najdeta na ravni raziskovalnih postopkov in konceptualnih izhodišč kot tudi na ravni predmeta proučevanja (Urbanc in Juvan 2012: 297). Zanimanje za literaturo se pojavlja že pri sodobnih geografih, obe pa sta se začeli povezovati šele nedavno in tako pod vplivom novih tokov in filozofskih koncepcij oblikovali kulturno geografijo. Kulturna oziroma humanistična geografija kulture ne razume statično, temveč kot proces. Ugotavlja, kako se odnos ljudi do njihovega življenjskega okolja oblikuje preko percepcij, ustvarjalnosti, prepričanj in izkušenj. Ta pristop postavlja subjektivne percepcije ljudi in njihovo zavest v središče družbenih analiz. Zagovarja stališče, da je svet v resnici družbeni konstrukt oz. da je intencionalno razmerje do predmeta za slednjega konstitutivno. Ta humanistična misel je v geografiji že dolgo navzoča, saj je že francoski geograf Vidal de la Blanche na začetku 20. stoletja s preučevanjem življenjskih stilov dokazoval, kako tesno sta povezana zavest ljudi in njihovo življenjsko okolje (Urbanc in Juvan 2012: 298).

Humanistične geografe torej splošno rečeno zanima, kaj daje krajem poseben pečat ter kako vstopajo v človekovo zavest in kako na drugi strani zavest s svojo interpretacijo prostora posledično vpliva na oblikovanje krajev.

3.2 Reprezentacija prostora v umetniškem tekstu

3.2.1 Problem umetniškega prostora

»Posledica predstave o umetniškem delu kot o prostoru, ki je po svoje omejen in ki v svoji končnosti odseva neskončen objekt (svet, ki je v odnosu do dela nekaj zunanjega), je to, da se pozornost usmeri na problem umetniškega prostora« (Lotman 2010: 274). Kadar imamo opraviti s prostorskimi vrstami umetnosti, je to še posebno očitno: pravila odsevanja večdimenzionalnega in brezmejnega prostora resničnosti v dvodimenzionalnem in omejenem prostoru slike postanejo po Lotmanu njen poseben jezik. Toda upodabljaljoči teksti niso edini, na katere lahko gledamo kot na omejene prostore. Posebna narava vizualnega dojetja sveta, ki je značilna za človeka in katere posledica je to, da so denotati jezikovnih znakov za ljudi po večini prostorski, vizualni objekti, opredeljuje tudi dojetje jezikovnih modelov. Tudi zanje sta nadvse značilna ikonski princip in nazornost. Lotman to dokaže z miselnim poskusom; če si zamislimo neki kar se da posplošen pojem, ki je popolnoma odtrgan od kakršnihkoli konkretnih lastnosti in poskusimo sami pri sebi opredeliti njegove lastnosti, se ni težko prepričati, da so te lastnosti za večino ljudi po svoji naravi prostorske. Npr. »brezmejnost« je v vsakdanji zavesti večine ljudi samo sinonim za nekaj zelo velikega in izjemno razsežnega. Kot je pokazal niz poskusov, ima pojem univerzalnosti za večino ljudi jasno izraženo prostorsko naravo (Lotman 1977: 274-275).

Kraj dogajanja ni samo opis krajine ali dekorativnega ozadja. Ves prostorski kontinuum teksta, v katerem odseva svet objekta, se sestavlja v »topos« (Lotman 2010: 293). Ta topos je zmeraj predmeten, kajti prostor je človeku v njegovi zavesti zmeraj dan v obliki njegove konkretne zapolnitve. V umetnosti 19. stoletja se je ta zapolnitev skušala kar se da približati vsakdanji okolici, medtem ko se v drugih primerih (npr. v romantičnih opisih ali v sodobni znanstveni fantastiki) načelno oddaljuje od resničnosti.

Če so denotati jezikovnih znakov za ljudi po večini realni prostori, lahko sklepamo, da oblikovanje predstav Idrijske doline, kot jo opisuje Kosmač, ne povzroča večjih težav niti tistim, ki je sami še nikdar niso obiskali. Pomembnejši, tudi z vidika literarne geografije, je način, na katerega pisatelj opisovane kraje nekomu vrednostno in čustveno približa ali pa jih

napravi manj mikavne. Pisateljev odnos do določenih krajev se nato izraža tudi v zavesti bralca.

3.2.2 Problem sižeja

S pojmom umetniškega prostora je tesno povezan pojem »sižeja«. Pojem sižeja sloni na predstavi o dogodku. Boris Tomaševski v *Literarni teoriji* piše: »Fabula je celovitost medsebojno povezanih dogodkov, o katerih govori delo. /.../ Nasproti fabule stoji siže: to so isti dogodki, toda v njihovem opisu, v tistem vrstnem redu, v katerem so sporočeni v delu, v katerem so podana sporočila o njih« (v Lotman 1977: 293-294).

S tega gledišča Lotman tekste razdeli na dve skupini: nesižejske in sižejske. Nesižejski teksti so po svoji naravi izrazito klasifikacijski – potrjujejo neki svet in njegovo ureditev (npr. koledar, telefonski imenik ...). Ti teksti v sebi predstavljajo svoj svet. Svet npr. telefonske knjige sestavljajo priimki telefonskih naročnikov, kar to ni, preprosto ne obstaja. Druga pomembna značilnost nesižejskega teksta je potrjevanje reda v notranji ureditvi tega sveta. Tekst je urejen na nek konkreten način, kršitev tega reda pa ni dopustna. V telefonskem imeniku so denimo priimki naročnikov razvrščeni po abecednem redu. Prestavitev kakšnega priimka tako, da bi se vzpostavljeni red podrl, ni v skladu z nesižejskim redom. Če bi telefonski imenik zamenjali s kakim umetniškim ali mitološkim tekstom, bi lahko brez težav dokazali, da notranja ureditev sestavin teksta praviloma sloni na »principu binarne semantične opozicije« (Lotman 2010: 300). Lotman binarno semantično opozicijo vidi v tem, da se svet deli na bogate in revne, svoje in tuje, pravoverne in heretike, razsvetljene in nerazsvetljene, ljudi Narave in ljudi Družbe, sovražnike in prijatelje itn. V tekstu ti svetovi obstajajo v posebnih prostorih: svet revežev se npr. uresniči kot »vas«, »bajte«, »podstrešja«, svet bogatašev pa kot »mesto«, »velike kmetije«, »gradovi«. Klasifikacijska meja med svetovi, ki si stojijo nasproti, dobi značilnosti prostorske črte. Nesižejski tekst obstaja strogo znotraj teh mej. Sižejski tekst se ureja na podlagi nesižejskega kot njegovo zanikanje. Svet v *Pomladnem dnevu* se deli na bogate in revne kmete. Če si bajtar, ne spadaš v svet bogatih in če si bogat kmet ne v svet bajtarjev. Ravno tako v vasi veljajo določeni odnosi, ki določajo »vaški svet«. Sižejski tekst vpelje like, ki pravila v nesižejskem tekstu kršijo. V našem romanu so to npr. mladi Kosmač, ki ga oče vpelje v šole, četudi je to velika denarna obremenitev za družino in

četudi se bajtarji ne šolajo, ali Kadetka, ki se ne vda snubitvam vaških fantov in ostaja zvesta sama sebi in svoji volji. Sem sodi tudi Kadetkina mati, Justina, ki ima nezakonskega otroka z mladim Čehom, vendar na koncu ne vzdrži pritiska in stori samomor. To so »dinamični liki« (Lotman 2010: 301), ki prečkajo mejo med svetovi oziroma kršijo nek utrjen red in s tem ustvarijo »dogodek« ter s tem razvoj sižeja. Na drugi strani so »statični liki«, ki se podrejajo strukturi nesižejskega sveta. Njim je prehod čez mejo prepovedan oziroma ne kršijo nekega ustaljenega redu. Ti liki so npr. bogat kmet Modrijan, ki se skrivoma posmehuje Kosmačevemu očetu, ker ta zaradi denarne stiske ne more izšolati svojega sina, navsezadnje tudi Kosmačev oče, saj si je ta vedno želel postati pisatelj, a ni zmožgal prestopiti »na drugo stran«, ali Kosmačeva teta Ana, ki se je krčevito držala krščanskih moralnih nazorov, pa je tudi njo vojna nekoliko spremenila. Nesižejski sistem je tako primaren in se lahko uresniči v samostojnem tekstu, sižejski pa je sekundaren in je zmeraj plast, ki brez osnovne nesižejske strukture ne bi obstajala.

Jurij Lotman trdi, da je bralec nagnjen k temu, da dobi informacije, ki so mu potrebne, da zgodbi sledi s čim manj napora, kar pomeni, da bi moral avtor nekega literarnega dela izoblikovati čim bolj jasen siže. *Pomladni dan* nima sižeja, kjer bi si dogodki sledili po nekem zaporedju. Kljub temu je bil roman izbran za maturitetno branje na maturi leta 2013 in večkrat ponatisnjen, kar govori o njegovi priljubljenosti in zato verjetno tudi razumljivosti. Zgodbo *Pomladnega dneva*, ki je življenjska zgodba Cirila Kosmača, je torej lahko rekonstruirati, čeprav se siže in fabula ne prekrivata. V tem so raziskovalci njegovega dela celo videli pretvezo pisatelja, da je lahko povedal nekaj drugega (Mercina 2003: 113). Pisatelja pri pripovedovanju namreč vodijo asociacije, spomini, zato gre za povezovanje sedanjih dogodkov s preteklimi. Tako mu že prihod domov vzbudi številne spomine na otroške dni. Asociacije vodijo njegovo spominjanje, vzbudi pa jih lahko že predmet, s katerim ima pisatelj trenutno opraviti:

Z obema rokama sem prijel posteljo za stranice in krepko stisnil stari, izlizani les. Spomnil sem se, da je to dedova postelja, naša najstarejša postelja. Nemara je kdo že pred dedom ležal v njej. Kdo naj to ve? Po njegovi smrti pa je bila moja. Samo nekaj mesecev je v njej ležala Kadetka. »Kadetka!...« sem zavzeto zašepetal in v hipu sem pozabil vse druge misli. »Kadetka! Le kako, da se je nisem nikdar spomnil? ... Kadetka! ...« (Kosmač 1973: 35).

S tem se je Kosmač približal proustovski romaneskni liniji, kakor meni Cesar (1981: 115).

3.2.3 Idilični kronotop v romanu

Geografija in literatura sta po mnenju Urbančeve in Juvana diskurzivni praksi. Besedno ustvarjalnost so od 18. stoletja naprej začeli dojemati v luči občega pojma umetnosti kot literaturo oz. leposlovje. Geografija se ji približa z opisovanjem in predstavljanjem zemeljskih prostorov. Ukvarja se z vprašanji vezanimi na prostor, s tem da se sprašuje kje, kako in kdo si, s čimer pa se ukvarja tudi leposlovje. Urbanc in Juvan izpostavita Bahtinov pojem kronotopa. Z njim je Bahtin poudaril, da je prostor oz. lokacija, prežeta z momentom časovnosti, temeljni element zgodbe, ki opredeljuje tako zgodbene akterje kot tudi strukturo, dinamiko, modaliteto in žanrski profil same zgodbe (Bahtin 1982: 217-220; nav. po Urbanc in Juvan 2012: 299). V procesu pisanja se v razmerju do geografskega izkustva in imaginacije zamišlja besedilni prostor, ki se stvarnim geografskim prostorom lahko prilikuje, se nanje referenčno nanaša, jih poljubno spaja, ustvarjalno kombinira, abstrahira in posplošuje, lahko pa od njih odstopa oz. prek njih razpira alternativne, možne, drugačne prostore (Urbanc in Juvan 2012: 299).

V zvezi s prostorom v literaturi bi lahko govorili tudi o idili. Tipi idil, ki so nastale v literaturi od antike do danes, so različni. Bahtin razlikuje štiri čiste tipe: ljubezenska idila, poljedelska idila, obrtniška idila, družinska idila (Bahtin 1982: 367). Med seboj se tipi idile razlikujejo, a imajo tudi nekatere skupne poteze, odvisne od skupnega odnosa do splošne enotnosti folklornega časa. To se kaže zlasti v posebnem odnosu med časom in prostorom v idili: značilna je povezanost življenja in njegovih dogodkov s krajem (rojstno deželo, z njenimi skritimi kottički, z domačimi hribi in dolinami, z rodnimi polji, rekami in gozdovi, z rojstno hišo). Idilično življenje in dogodki tega življenja so neločljivi od konkretnega prostorskega okolja, kjer so živeli določeni predniki in bodo živeli tudi njihovi potomci. To okolje je omejeno in zadostuje samo sebi, niti ni povezano z drugimi kraji, z drugim svetom. Življenjski niz celih rodov, umeščen v to omejeno prostorsko okolje, je lahko neomejeno dolg. V idili je enotno življenje celih rodov in sploh življenje ljudi v večini primerov bistveno odvisno od enotnosti kraja, od stoletne navezanosti rodov na en sam kraj, od katerega se njihovo življenjsko dogajanje nikdar ne loči. Ta enotnost kraja, kjer živijo rodovi, zabrisuje časovne meje med posamičnimi življenji in različnimi fazami istega življenja. Enotnost kraja zbližuje in povezuje zibelko in grob, otroštvo in starost, življenje različnih rodov, ki živijo na istem mestu, v istih razmerah, ki vidijo iste stvari. Enotnost kraja bistveno poudari tudi ciklično ritmičnost časa, ki je značilen za idilo. V *Pomladnem dnevu* je mogoče zaslediti omenjene poteze idile. Celotno dogajanje je namreč zgoščeno na bližnjo okolico Kosmačeve

domačije ter na vas. Pisateljevi občutki se začnejo prebujati v naravi, ki je obkrožala njegovo rojstno hišo. Tu so živeli že njegovi predniki, ded, ki je krčil ledine, in nato Kosmačev oče, ki je s kmetovanjem nadaljeval. Tu so se rojevali in umirali. Na kraj je bil pisatelj resnično navezan, v njegovi zavesti je obstajal kot pribežališče v težkih trenutkih. V mesto in tujino so ljudje večinoma hodili le po opravkih.

Druga posebnost idile je, da se strogo omejuje zgolj na poglobitve življenjske dogodke, ki jih ni veliko: ljubezen, rojstvo, smrt, poroka, delo, hrana in pijača, starostna obdobja. Zbližuje jih tesni prostor idile, med seboj pa so enakovredne. Če smo natančni, idila ne pozna stvarnega življenja. Vse, kar je glede na bistvene in neponovljive biografske in zgodovinske dogodke življenjska stvarnost, je v idili kot nalašč bistvo življenja. Temeljne življenjske realitete pa v idili niso prikazane golo realistično, marveč v zrahljani in do neke mere sublimirani obliki – tako je npr. področje spolnosti. V obravnavanem romanu se do neke mere pojavljajo vsi omenjeni življenjski dogodki, vendar v okviru Kosmačevega pripovedovanja svoje in Kadetkine zgodbe. Zdi se, da za Kosmača ne predstavljajo bivanjskega bistva, temveč le del toka življenja, ki ga je v otroštvu težje, kasneje pa zmeraj lažje sprejemal takšnega, kot je v vsej svoji pisani celoti.

Tretja posebnost idile, tesno povezana s prvo, je povezanost človeškega življenja z življenjem narave, enotnost njunega ritma, skupni jezik za naravne pojave in dogodke človeškega življenja. Seveda je v idili skupni jezik postal zvečine čisto metaforičen in je le tu in tam stvaren (še najbolj v poljedelski idili). Ljudje, ki si jih je Kosmač izbral za glavne ali stranske osebe zgodb, so še trdno vraščeni v svojo pokrajino. Paternu ugotavlja, da so še močno vezani na duhovno izročilo prednikov ter še niso stopili v novodobno industrijsko in urbanizirano civilizacijo, a so vmes tudi redki posamezniki, ki gredo svojo pot (Paternu 1993: 94). Pri tem lahko pomislimo že na pisatelja samega, ki je v primerjavi s sovaščani ubral popolnoma lastno življenjsko pot, četudi je ostal zvest izročilu svoje pokrajine.

Franček Bohanec v zvezi s *Pomladnim dnevom* govori o »avtobiografski povesti« in meni, da naj bi Kosmač »izbral povsem novo obliko ljudske povesti« (nav. v Mercina 2003: 26). O *Pomladnem dnevu* kot povesti piše tudi Marjan Javornik (prav tam, 27). Herbert Grün meni, da gre za »razpotno točko zgodovinskega vzpona našega slovstva« (prav tam, 29). Po njegovem naj bi se na desno odcepila večerniška povest, na levo pa »samozadovoljni epigonski artizem« (prav tam). Jože Pogačnik še pravi, da zaradi enega samega dneva proza ne more biti tradicionalna (prav tam, 31). Silvo Fatur meni, da gre za »izviren spoj tradicije slovenske ljudske povesti in iznajdb modernega evropskega romana« (prav tam, 42). Glede na

omenjeno bi lahko rekli, da v *Pomladnem dnevu* še ostaja zapisane nekaj dediščine vaške povesti, kakor smo odkrili ob analizi idiličnih elementov v romanu.

Po Bahtinu avtor na dogajanje, ki ga prikazuje, gleda iz svoje nedokončane sodobnosti z vso njeno zapletenostjo in celovitostjo, pri čemer se zdi, kot da je sam na dotikalnici, ki se dotika prikazane stvarnosti. Sodobnost, iz katere gleda, zajema v prvi vrsti področje literature, pa ne zgolj sodobne v nizkem pomenu besede, temveč tudi pretekle, ki živi naprej in se obnavlja tudi v naši sodobnosti. Področje literature in širše kulture (od katere literature ne moremo odtrgati) oblikuje nujni kontekst literarnega dela in avtorskega stališča v njem, zunaj katerega ne moremo razumeti ne dela ne avtorskih namer, ki odsevajo v delu. Četudi je ustvaril avtobiografijo ali najpristnejšo izpoved, kljub temu ostaja zunaj prikazanega sveta. Prikazani svet, naj je še tako realističen in resničen, ne more biti nikoli kronotopično isti kot stvarni svet, ki se prikazuje. Zato se Bahtinu zdi izraz »avtorjeva podoba« neprimeren, saj je vse, kar se je v delu spremenilo v podobo in se torej vključilo v kronotop dela, že ustvarjeno, ne pa šele tako, da bi bilo treba ustvariti. Razumljivo, da si poslušalec ali bralec navadno ustvari avtorjevo podobo, si nekako predstavlja avtorja, pri čemer lahko uporabi avtobiografsko in biografsko gradivo, preuči ustrezno dobo, v kateri je živel in delal avtor in drugo gradivo o njem, vendar pa tako ustvari samo umetniško-zgodovinsko podobo avtorja, ki je lahko bolj ali manj resnična in globoka, seveda pa se ne more vtikati v mrežo podob v delu. Če je ta podoba resnična in globoka, pomaga poslušalcu ali bralcu pravilneje in globlje doumeti avtorjevo delo.

Tudi o Kosmaču se lahko poučimo ne samo iz literarnozgodovinskega gradiva temveč tudi iz njegovih del neposredno, saj uporablja veliko avtobiografskih prvin. Prav *Pomladni dan* opisuje velik del njegovega življenja in še posebej njegovo doživljanje ob tem; npr. njegovo težko pridobivanje izobrazbe ter številne čustvene prepreke, s katerimi se je pri tem moral spopadati, soočanje s smrtjo, najbolj boleče z materino, prva ljubezen, vrnitev iz zapora in beg na osvobojeno ozemlje. Način, na katerega se ozira na svoje kraje, ki jih včasih že kar poseblja in jih s tem povečuje, govori o veliki ljubezni do svojega rojstnega kraja in domovine. Iz *Pomladnega dne* sklepamo, da sovaščanov ni imel v preveč častitljivem spominu, kar nakazujejo nekatera mesta v romanu ter Kosmačevih drugih delih, kjer vaške like karikira ter se jim tudi prikrito posmehuje. Helena Križnar v svoji diplomski nalogi piše, da je Kosmač »sentimentalik s težnjo po čim večji objektivizaciji« (Križnar : 43). Pravi, da humor uporablja takrat, ko se želi izogniti preveč čustvenim meditacijam. V celoti gledano pa Križnarjeva ugotovi, da mu je humorno razpoloženje izvabljala predvsem vas s povprečnimi

in originalnimi ljudmi (prav tam). V nekaterih delih se kažejo tudi prvine groteske, tako npr. pri upodabljanju norcev, ki delujejo s »normalnem svetu« smešno, že nekoliko grozljivo.

3.2.4 Imaginarni in doživljeni prostori

»Besedilo lahko opredelimo kot komunikacijski pojav, ki nastane z uporabo jezikovnih znakov za predstavitev (reprezentacijo) neke vednosti, stališča in/ali uresničevanje nekega namena, cilja« (Juvan 2006: 120). Besedilo sestavljajo povedi in druge jezikovne prvine, ki so medsebojno oblikovno in vsebinsko povezane ter soodvisne v zaokroženi celoti. Ta celota predstavlja posebno raven pomena, to je smisel, ki ima med drugim posebno komunikacijsko vlogo. Oba sta odvisna od situacije ali konteksta, v katerem besedilo nastane, položaja, v katerem ga naslovnik sprejema in intenc, akterjev, ki elemente materialnega sveta kot besedilo vzpostavijo ali dojamejo. Besedilo je »pojav, ki je vseskozi vpet v proces pisanja, razumevanja, interpretiranja in reinterpretiranja konvencionalnih znakov«, zato ni le kulturni izdelek, temveč tudi »simbolni prostor«, kjer istočasno potekata dva procesa: predstavljanje sveta in družbena interakcija (Juvan 2006:133).

Med literarnim besedilom in resničnostjo po Juvanu (2006: 241) obstaja poseben odnos. Besedilo je del resničnosti. Čeprav je po gradivu in strukturi materialno in obenem simbolno, je tudi izid subjektovega soočanja z realnimi močmi, kakršne so psihični goni ali družbeni diskurzi. Na drugi strani besedilo v zgodovini nastopa kot diskurzivno dejanje, ki je v resničnosti zmožno povzročiti določene učinke. Kot opozarja Juvan, pa še vedno radi reduciramo razmerje med besedilom in resničnostjo na preprosto tradicionalno idejo »mimenezis«, morda nekoliko osveženo s pojmom »reprezentacija«. Tudi literarno delo naj bi zunajbesedilni svet mimetično posnemalo. Vendar pa besedilni svet, na katerega se nanaša površinski diskurz literarnega dela, ne pripada istemu ontološkemu redu kot resničnost, temveč je opredeljen kot možni svet, fikcija. Isto velja tudi za prostor. Od resničnega se razlikuje ontološko. To je imaginarni svet, saj je ustvarjen s pomočjo domišljije (prav tam, 242).

Barbara Piatti glede na to, kako se resnični in fiktivni svet povezujeta, skuša izdelati tipologijo dogajalnega prostora, pri čemer je pomembna stopnja zunajbesedilne referencialnosti. Predlaga model, kjer so prostorske komponente koncentrično in hierarhično urejene. Če si predstavljamo krožni model, je na zunanji krožnici »bralni prostor« kot kategorija recepcije (Piatti 2009: 129). Gre za prostorsko vednost recipienta, na katero računa tudi avtor. Prostorska vednost sodi pod kategorijo »enciklopedije« (po Ecu): to so temeljna znanja, informacije o krajih, mestih, pokrajinah ... (prav tam, 148). Bralnemu prostoru na notranji krožnici sledi »dogajalni prostor«, ki obsega cel ustroj »pripovedovanih prostorov«: »geografski horizont«, ki vključuje »topografske označevalce« in »projicirane prostore« in »prostor likov«, slednji vključuje »dogajalne cone« in »prizorišča«. Topografski označevalci v geografskem horizontu so kraji in regije, ki so le omenjeni, ne da bi fizično vsebovali delujoče figure. Tu so še projicirani prostori, ki so del želj, spominov ipd. literarnih likov. Za geografskim horizontom je prostor likov, v katerem se ti dejansko gibljejo in v katerem poteka dogajanje. Prostor figur vsebuje cone delovanja, iz katerih se vidi makrostruktura dogajalnega prostora, a se ne nahajajo nujno v prostorskem kontinuumu, včasih pa ostajajo nedoločena tudi razmerja med njimi. V prostoru figur so še prizorišča, ki so najmanjše enote, kot so hiša, dvorišče, hotel, mesto ... Cone delovanja so konstrukt naše interpretacije, prizorišča pa so praviloma v tekstu imenovana.

Piattijeva pravi, da nekatere tipologije temeljijo na preprosti, a brezsmiselni dihotomiji: realni prostori proti imaginarnim. Omenja tudi Franka Zipfela, po mnenju katerega v literarnih svetovih obstajata dva pola elementov: »domorodni« in »priseljani«, h katerima avtorica dodaja še pojem »nadomestni predmeti« po Thomasu Pavlu (prav tam, 134). Omeni še Earla Minerja, ki fiksijske prostore deli na občne, lastne in nelastne. Po kritičnem pretresu teh terminov se Piattijeva odloči za svojo pojmovno trojico: »importirani«, »transformirani« in »fingirani dogajalni prostori« (prav tam, 136). Avtorica izoblikuje lestvico, razpeto med pol realnega in pol imaginarnega, v bližino realnega uvršča uvožene (importirane) prostore, v bližino imaginarnega pola pa postavlja fingirane prostore. Medtem ko imajo uvoženi objekti še močno povezavo z geoprostorom, pa se preoblikovani objekti že bolj oddaljujejo od svojih geoprostorskih navezav. Fingirani objekti dosežejo avtonomne sfere domišljjskega.

S kategorijama uvoženih in preoblikovanih prostorov se pokrivajo »fiktionalizirani prostori«, s kategorijo fingiranih prostorov pa »prostori fikcije« (prav tam, 138). Piattijeva pravi, da imajo prostori fikcije isti status kot dežele in celine na antičnih, predmodernih zemljevidih – niso več zanesljivi, delujejo kot imaginarna ozemlja. Piattijeva še ugotavlja, da ima

kategorija preoblikovanih objektov največ oblikovalnih možnosti, hkrati pa se jih tudi težko sistematizira, ker so lahko prikazani kot edinstveni dogajalni prostori ali cele dogajalne cone ter se gibljejo med obema poloma realnega in imaginarnega. Tako lahko ustvarjajo celo vrsto prostorskih tipov.

Piattijeva govori še o »conskih prostorih«, ki jih je težko lokalizirati (prav tam, 143). Conalni kraji in pokrajine so prostori, ki konkretno referenco le simulirajo. Omeni še »sintetične dogajalne prostore« (prav tam, 144), ki so spoji in konstrukti raznih prostorov. V literarni tradiciji opaža še nekatere posebne kategorije označevanja krajev, kot je izogibanje natančnim krajevnim imenom ali zgolj uporabljanje začetnic krajev (prav tam, 145). Drugo možnost vidi tudi v brezimenskem označevanju krajev, v čemer vidi poetološko funkcijo simbolne predstavitve kraja (prav tam, 146). Piattijeva namreč meni, da obstajajo tudi estetski razlogi, zakaj avtorji ene prostore detajlno opišejo, druge si izmislijo, zastrejo krajevna imena, remodelirajo kraje ... Eksplicitno razmerje med tekstom in svetom je po njenem mogoče ugotoviti tudi s sklepanjem iz delnih referenc, metonimij (prav tam, 132-133).

Piattijeva še poudarja, da je za topografsko branje nujen informirani bralec; le-ta lahko loči med fingiranimi, transformiranimi in importiranimi kraji (prav tam, 154).

Urška Perenič v svojem članku omenja, da Piattijeva manj omenja dogajališča, ki so čisti produkt ustvarjalčeve domišljije in so od prostorskih realij večidel odvezana, četudi omenja Eca in njegovo prepričanje, da nobeno literarno dogajališče ni zgolj plod domišljije, temveč temelji na nekih prostorskih predstavah (Perenič 2009: 569). Pereničeva še meni, da bi bilo zato smiselno govoriti o delno avtonomnih prostorih fikcije.

V nadaljevanju bomo omenjeno teorijo uporabili tudi na primeru našega romana in z njo analizirali načine pojavljanja prostora.

3.2.5 Občutenje kraja in topofilija

Humanistično usmerjeni geografi izhajajo iz predpostavke, da je svet mozaik specifičnih krajev, zaradi posameznikov in skupin, k jim pripisujejo poseben pomen (Urbanc 2012; v Urbanc in Juvan 2012:303). V središču zanimanja geografov je po Urbančevi zatorej vprašanje, kako je bil prostor opisan v literarnih delih in kako so pisatelji opredelili svojo povezanost z naravno- in družbenogeografskimi pojavi. Leposlovje je s tem pridobilo poseben pomen, saj govori o dojetanju pokrajin, raznolikosti regij ter tamkajšnjih ljudi ter tudi o sprejemanju fizičnih procesov na zemeljskem površju. Še posebej pomembno je leposlovje postalo v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja, ko je humanistična geografija usmerila pozornost v subjektivne izkušnje in pomene prostora. Leposlovje je postalo eden od ključev do ugotavljanja, kako posamezniki in družba dojemajo pokrajino in prostor, še posebej v povezavi s čustvi, vrednotami, družbenimi odnosi in pomeni.

Mimi Urbanc pripadnost razdeli na dva koncepta: »občutek kraja« (angleško »sense of place«) ter »navezanost« (Urbanc 2011: 67). Oba temeljita na posebnih kakovostnih prvinah pokrajine, na katerih je zgrajen človekov odnos do kraja. Navezanost deli na dom, vas, domovino in zemljo. Raziskuje jih pri različnih besedilih, ki so povezana z Istro, sami pa jih bomo v analitičnem delu diplomske naloge raziskali na primeru romana *Pomladni dan*.

Dom je temeljna celica vsakega človeka, ki ga kot otrok občuti in doživlja. Na splošno je za Istrane dom tam, kjer je njihova družina, kar sovпада z občečloveškim dojetanjem doma. Dom pa so tudi zemlja in živali, ki so imele pomembno vlogo v preživetju. Dom pogosto povezujejo tudi s pokrajino prednikov, ki so jo naredili priljudno za življenje. Dojetanje pokrajine je povezano z dojetanjem trdega dela njihovih prednikov. Pokrajina torej ni dana, ampak je bila ustvarjena. Poleg družine je ključna točka vsakega doma hiša. Pojem povezan z domom je tudi vrnitev domov. Urbančeva vrnitev domov navezuje na ženske, ki so bile kot večne popotnice veliko zdoma. Misel na dom in otroke jim je dajala moč za opravljanje težkega dela, tako da se vrnitev domov pojavlja tudi kot najlepši trenutki v njihovih življenjih. Avtorica ugotavlja, da se pojem vrnitev domov večinoma pojavlja samo v obdobju med svetovnima vojnoma, ko je bilo žensko popotništvo najbolj razširjeno. Popotnikom je misel na dom dajala moč za opravljanje naporenega in včasih tudi nevarnega dela. Tudi Kosmač se v *Pomladnem dnevu* po koncu vojne vrača domov, pri čemer se v njem prebujajo močna čustva, tudi domovinska.

Najožje življenjsko okolje zunaj domače hiše je vas, ki je prav tako kot hiša vezana na spomine na dom, družino in prednike. Obenem pa zajema še okoliško pokrajino. Vas, prostor srečevanja, druženja, je skupni prostor, za katerega morajo vsi skrbeti. Istrska vas je le še spomin na preteklost, saj kot taka ne obstaja več. Kakor smo že omenili, je Kosmačev odnos do sovaščanov nekoliko ambivalenten. Vaške like, s katerimi ni imel veliko stika, karikira, se jim rahlo posmehuje. V svojih delih ne omenja, da bi kot mladostnik v vas pogosto zahajal, njegov družbeni prostor v *Pomladnem dnevu* je družina in bližnji sosedi.

Tretji pojem, na katerem temelji navezanost, je domovina, kjer človek prestopi iz intimnejšega prostora v širšega. Domovina je način videnja zunanjega, širšega prostora in vodi iz zasebnega prostora v abstraktnega. Urbančeva ugotavlja, da je navezanost na pokrajino in Istro ter dojemanje slednje kot edine domovine zagotovo povezana s hitrim menjavanjem vladajočih režimov in držav. A ne glede na mejo in režim navezanost na reke, potoke, griče in doline ostaja trajna. S tem bi se strinjal tudi Kosmač, saj pravi, da je ljubezen do njegove domovine izražena v ljubezni do malih krajev, v katerih je odraščal.

Navezanost pa temelji tudi na zemlji. Zemlja je pomembna, ker omogoča preživetje in predstavlja trdno vez z Istro. Kmečkost je tako zakoreninjena, da je postala sinonim za Istro. Zasedrana je bila tudi v intelektualcih, ki ne živijo v domači pokrajini, vendar jih na zemljo vežejo njihovi otroški in mladostni spomini. Zemlja je ključni koncept v zaznanem svetu Istranov. Podobno je tudi Kosmač trdil, da je po duši kmet.

Občutek kraja omogoča definiranje sebe s krajem in pokrajino. Oblikuje se z odnosi do kraja, ki obsegajo štiri tipe: biografskega, odvisnega, ideološkega in pripovednega. Na nek način gre za štiri ravni odnosa, ki jih je pogosto težko ločiti, saj odnos do kraja ni enostaven ampak kompleksen.

Biografski odnos se pojavlja najpogosteje. Obsega osebno zgodovino, povezano s krajem. »Pri tem odnosu je kraj integralni del osebne zgodovine, zato gre za dolgotrajen odnos, v katerem se prepletajo kognitivna, fizična in čustvena navezanost« (Cross 2006; v Urbanc 2011: 71). Zgrajen je na spomnih, ustvarjalnosti, ponosu nad lastništvom, povezanosti z življenjskim okoljem in izkušnjami. Najpogosteje se pojavlja pojem spomini. Gre za spomin na način življenja in z njim povezane dejavnosti, spomin na prvine pokrajine in človekov odnos do njih, spomin na pretekle dogodke, med katerimi sta najpomembnejši obe svetovni vojni in spremembe po njej. Gre za povsem osebni odnos do dogajanja v preteklosti, ki je oblikovalo človekova razmerja do pokrajine. V istrskem spominu so to informacije o revščini, obdelani zemlji, trpljenju, praznovanju, dobroti, garanju in prednikih. Drugi pojem v okviru

biografskega odnosa je ustvarjalnost, ki se nanaša na oblikovanje kulturne pokrajine. Sem Urbančeva prišteva koncepte kultiviranje zemlje, trebljenje kamenja in terasiranje. Istrani so ponosni na delo svojih prednikov. Žalosti jih, ko vidijo da gre trud prednikov v nič ter da plodno zemljo uničujejo novodobne prostorske potrebe. Naslednji pojem, ki ima odločilno vlogo pri oblikovanju odnosa do kraja je lastništvo nad zemljo. Opredeljuje mesto človeka v družbeni ter ekonomski strukturi. Zadnji pojem v biografskem odnosu so izkušnje, ki jih človek pridobi med življenjem v določeni pokrajini. V slovenski Istri se izkušnje navezujejo večinoma na preživetje, ki pa sta že omenjena garanje in trpljenje.

Druga vrsta odnosa – odvisni odnos – se oblikuje takrat, ko ljudje nimajo možnosti, da bi živeli drugje, ali ko zaradi spremembe ideologije življenje v določeni pokrajini postane težko. Pride do odtujitve od pokrajine. Urbančeva s sodelavci po Bourassi povzema tri različne ravni pokrajinske izkušnje: biološki zakon, kulturna pravila in osebne strategije. Prva se nanaša na neizogiben generacijski konflikt, saj se ne more več pričakovati, da bodo otroci cenili enake stvari kot njihovi starši. Drugo stopnjo odtujitve (kulturna pravila) umetno povzročajo družbene predstave, to je pripisovanje novih pomenov starim prvinam ter nasprotja med uradnimi ideologijami in tradicionalnim načinom življenja. Tretja raven odtujitve nastopi, kadar so ljudje zaradi ukrepov oblasti ločeni od pokrajine in so prisiljeni zapustiti dom, kamor se naselijo drugi ljudje.

Pripovedni odnos temelji na zgodbah, ki jih nekdo pozna o kraju: mitih o nastanku, zgodbah o družinskih zgodovinah, lokalnem izročilu, moralnih zgodbah, ki razkrivajo zgodovino kraja in navezanost ljudi nanj. Pri pripovednem odnosu ima pomembno vlogo jezik in sicer pogovorni jezik družine, v kateri posameznik živi. Literarna dela, ki so nastala v zadnjih desetletjih pričajo, da je istrsko narečje pomembno za oblikovanje občutka kraja. Narečje je namreč ključ do zgodovine in identitete.

Ideološki odnos temelji na zavestnih vrednotah in prepričanju, kakšen odnos bi ljudje morali imeti do kraja. Izoblikoval se je na podlagi zgodovinskega spomina in izkušenj, zato sta vseskozi prisotna strah pred zavojevalci in potreba po ustreznem ravnanju z domačo zemljo.

Izraz »topofilija« (Tuan 1974, v Urbanc in Juvan 2012: 307) označuje naklonjen, ljubeč odnos človeka do okolja, v katerem se združujeta lepota in edinstvenost. V leposlovnih besedilih se pogosto oblikuje kot označevanje lepote nekega kraja ali pokrajine, kar kaže, da je estetsko razmerje, sicer lastno dojemanju besedne umetnosti, ključno tudi v percepcijah življenjskega okolja. Vendar je estetsko le eden od načinov povezave. Tuan razume estetsko povezavo kot hipno, posameznik jo doživi naključno ob pogledu na izjemno, doslej neznano lepoto. Estetski

občutek je povezan s spomini in izkušnjami, ki jih ima posameznik s tistim krajem. Istrani dojemajo svojo pokrajino kot lepo, kar kaže pogosta uporaba narečnega izraza *deštra* (lepa). Njena protiutež je dolgotrajna vez, ki postopno ustvarja topel občutek (lepote) poznanega kraja. Ker je topofilija odnos med pokrajino in človekom, nanjo vplivajo ne le poteze pokrajine, ampak tudi osebnostne lastnosti ljudi. Tako kot je posebna istrska pokrajina, je poseben Istran, saj sta živela v medsebojni soodvisnosti in drug drugega izoblikovala. Istrani so skromni, trmasti, trdoživi in iznajdljivi, vse to pa izhaja iz pokrajine, v kateri živijo in odražajo odnos do nje. Trma jih tako npr. povezuje z oslom, ki je bil v Istri pomemben in pogost vse do 2. svetovne vojne. Pomemben občutek, ki oblikuje odnos do kraja, je edinstvenost. Urbančeva ugotavlja, da istrska posebnost temelji na sredozemski kulturni pokrajini, posebnem življenjskem slogu, narečju, kulturnih koreninah, stiku različnih kultur in s tem povezano burno zgodovino. Iz analize zbranih besedil se je izluščila še ena poteza topofilije, to je idealiziranje preteklosti. Topofilija je dejavnik, ki ustvarja psihološko okolje, v katerem se človek počuti dobro in ugodno. Gre za odnos, ko človek postane del pokrajine in pokrajina del njega. Ugodje okolja se kaže v občutku lepote, bogastva in mnogoterih možnosti. Možnosti, ki jih nudi okolje, so tako oprijemljivo fizične kakor tudi neoprijemljivo bivanjske. Topofilija je odvisna tudi od družbenoekonomskega položaja ljudi. Tuan trdi, da se »ljubezen do kraja spreminja glede na družbenoekonomski položaj kmeta« (Tuan 1990: 97; v Urbanc 2011: 75).

Vse obravnavane tipe občutenja kraja in topofilijo lahko v bolj ali manj izraziti obliki najdemo tudi v našem romanu, o čemer več pišemo v nadaljevanju naloge.

3.3 Regionalizem, ruralizem, pokrajinska književnost na Slovenskem

V tem razdelku bom preučila pomen literarnozgodovinskih pojmov, ki se jih da povezati s koncepcijo topofilije in občutja kraja. Ti pojmi na različne načine poudarjajo krajevno, pokrajinsko določenost literature. Gre za regionalizem, ruralizem ter pokrajinsko književnost, še posebej slovensko pokrajinsko povest.

Regionalizem in slovenska književnost

Kot piše Hladnik (1998), je pokrajinska ali regionalna povest pojav 20. let. Bolj kot vzori iz sosednjih nacionalnih literatur in svetovna literarna moda so bili za njen nastanek odločilni politični pogoji (Hladnik 1998: 104). Za obravnavo Kosmačeve proze je pomembna Hladnikova ugotovitev, da je najbolj izrazita pokrajinska povest nastajala na Primorskem in v drugih obrobni pokrajinah, ki so si tako prizadevale ohraniti stik s centrom. Politični pomen regionalizma se je izoblikoval šele v 19. stoletju. Od tedaj je nastalo več podobnih pojmovan regionalizmu, ki pa so večinoma slabšalna: provincializem, deželni patriotizem, separatizem. Regionalizem kot politični pojem je po Hladnikovem mnenju postal znova aktualen na dveh ravneh: najprej kot način za uveljavljanje zahodnoevropskega ekonomskega interesa v razmerju do Amerike in Japonske, nekaj kasneje pa kot posledica premišljanja o upravnem modelu nacionalno razdrobljene pokomunistične Srednje Evrope. Regionalistično je vse tisto, kar išče svojo istovetnost in se upira proti dominaciji nacionalne države – regija je drugo ime za ljudstvo. Regionalizmu nasprotni je pojem zedinjenja (združenja, integracije). V 19. stoletju je šlo za program zedinjene Slovenije, ki naj bi združil upravno ločene regije; Kranjsko z večinskim slovenskim prebivalstvom, južno Štajersko, južno Koroško in Primorsko. Hladnik razlaga, da je bilo poudarjanje regionalne zavesti tem političnim ciljem nevarno in je postalo možno šele po 1918, ko je bila večina Slovenije upravno združena (z izjemo Primorske, ki je po prvi vojni pripadla Italiji). Do 1. vojne je prevladovala

»združevalna evforija«, šele ko je bila slovenstvu zagotovljena varnost, se je odprla možnost regionalizma (Hladnik 1998: 104).

Kar se tiče literarnega pomena regionalizem, se od političnega precej razlikuje. Tradicionalno Slovenija ni bila tako enotna, saj so jo sestavljale dežele ali regije, znane že iz srednjega veka: osrednja slovenska pokrajina je Kranjska (s podenotami Gorenjsko, Dolenjsko, Notranjsko), južna Štajerska, ogrska Slovenija (današnje Prekmurje), Goriška (današnja Primorska), južna Koroška in del Istre. Prav te regije in njihove literature ima Hladnik v mislih, ko govori o regionalizmu v slovenski literaturi. Slovenija pomeni tem deželam – naj bo od zunaj še tako drobna – splošno in univerzalno opozicijo. Kot je znano, je literatura v slovenskem nacionalnem prostoru od svojega začetka dalje zavzemala privilegirano mesto. Poudarjeno je prevzemala tudi politične funkcije. Dokler se slovenstvo ni moglo konstituirati skozi samostojno državnost, se je konstituiralo skozi literaturo, tako da je še danes veljavno razumevanje Slovencev kot literarne nacije, pravi Hladnik (1998: 105-106). Na videz gre pri literarnem regionalizmu in političnem regionalizmu torej za dve zelo različni zadevi, saj sta si pojava časovno precej vsaksebi. Regionalizem v literaturi namreč ni nekaj zelo starega, na Slovenskem je po Hladniku zamejen z leti 1918 in 1945, z jedrom med 1927 in 1935. Zavest o njem se je oblikovala izključno ob tujih literaturah, od slovanskih v glavnem ob hrvaški, kajkavski ali čakavski (ob avtorjih kot sta Antun Bonifačić in Dragutin Domjanić). Mesto debate o regionalizmu v osrednji literarni reviji *Ljubljanski zvon* in znana imena publicistov (Božidar Borko, Anton Debeljak, Ivo Brnčić) kažejo na to, da je šlo za izrazito elitno problematiko. Literarni regionalizem je imel negativni politični pomen, saj je ogrožal jugoslovanske integracijske procese.

Ruralizem

Ruralizem je po Hladniku umetnostna smer, ki obravnava kmečko in podeželsko tematiko in je časovno še bolj omejen pojav kot regionalizem (pri nas so o njem pisali od 1933 do 1941, nekaj malega tudi po 1945), tiče pa se zlasti češke literature (Hladnik 1998:106). Od domačih avtorjev je dela v tej umetnostni smeri pisal edinole Anton Novačan. Levičarski kritiki med regionalizmom in ruralizmom v literaturi niso delali razlike, oboje jim je pomenilo

konservativno, idilično, idealizirajočo, folklorno, anahronistično in nerealistično kmečko povest in pokrajinsko liriko, kar so strogo ločevali od socialnorealističnega kmečkega pisanja kakega Prežihovega Voranca, Antona Ingoliča, Edvarda Kocbeka in Juša Kozaka (prav tam). Pisatelji ruralisti so večinoma pisali o zemlji in kmetu; mnogi so bajtarskega rodu. Za ruralistično povest je značilen "svojevvrsten naturalizem", "agrarni socializem", odklon od tradicije katoliško tendenčnega kmečkega realizma, skratka – pri ruralizmu ne gre za romantično, vas povelečujočo literaturo, kot sinonim ruralizmu se je zapisal celo izraz "skrajni realizem" (prav tam). Avtorji niso samo ljubili kmeta in se čutili povezanega z njim, marveč so proučevali kmeta in vas z enako pozornostjo, kakor so epiki proletariata proučevali svoje družbene sloje. Novo češko kmečko leposlovje za razliko od starega realizma odkriva nagonski svet kmečkega človeka in s tem staro literaturo o kmetu bistveno izpopolnjuje, vendar pa zaradi nagonskosti zanemarja kmetove nedvomne duhovne potrebe.

Pokrajinska književnost

V slovenski liriki je pokrajina postala važna celo prej kot v prozi, čeprav na nekoliko drugačen način in bi ji lahko rekli celo regionalistična lirika (Hladnik 1998: 108). Vrsta pesnikov je zaslovela prav zaradi pesmi, ki so tematizirale domačo pokrajino. Pokrajinski interes je tako kot v prozi osredinjen na Primorsko, kar je mogoče razložiti s specifičnim položajem Primorske po prvi svetovni vojni. Pri pesnikih in pisateljih s tega področja se je pokrajinska tematika močno povezovala z nacionalno.

Regionalni ali ruralni roman je pripoved z regionalno določenostjo dogajanja. Nastal je zaradi posebnega občutja regije in je bil bralcem te regije tudi namenjen. Prevladujoči motivi v njem so vrnitev k zemlji in konflikt z mestom. Regionalni roman je nastal šele po realizmu, po katerem se je zgledoval v oblikovalnih postopkih, med njimi tudi v uporabi narečja. Zaradi zastopanosti folklore v njem se približuje reportažnemu romanu, zaradi pogoste funkcije nacionalnega osveščanja pa je soroden tudi patriotskemu romanu (prav tam).

V nemški literarni vedi se pojavlja tudi pojem domačijska umetnost (*Heimatkunst*; Hladnik 1998: 109). Tudi pri tem pojmu je pomembno pesništvo, ki se opira na pokrajino in je časovno nezamejeno. Ožji, časovno zamejeni pomen je po Hladniku umetnost, ki je nastala v

okviru domovinskega gibanja proti velikomestni civilizaciji in naturalizmu ter dekadentnemu simbolizmu v umetnosti okoli preloma stoletja. Literaturo je skušala ponovno vrniti ljudstvu in pokrajini. Iz nezaupanja v meščanstvo je romantično idealizirala kmetstvo. Zavračala je vsakršno tujstvo in zapletenost v izražanju. Sorodno tej nemški terminologiji je pri nas Anton Breznik že 1930 predlagal za *Heimatroman* prevod "krajinska povest". Kljub temu velja vztrajati pri slovenskem razlikovanju med domačijsko in pokrajinsko povestjo. Domačijska povest je tista, v kateri so dom, družina, rodbina, domačija, domovina pomembnejši od individualne glavne osebe. Pokrajinska ali regionalna literatura pa je tista, ki poudarja in izpostavlja pokrajino, v kateri se dogaja. Fabulativnost se iz pokrajinske povesti izgublja in se nadomešča s pokrajinsko, folklorno, potopisno ali lirsko opisnostjo. Pokrajina v regionalni literaturi določa značaj in delovanje ljudi.

3.3.1 Slovenska pokrajinska povest

Kot ugotavlja Hladnik (1998: 110), je bila moč kmečke povesti v snovni inovaciji, saj je v središče postavljala enkrat to, drugič drugo dotlej manj znano slovensko pokrajino in njenega človeka. Pokrajinska določenost je po Hladniku eno izmed pogostejših določil kmečke povesti. Veliko kmečkih povesti že z naslovom pokažejo na dogajališče. Pokrajinska povest je časovno zamejeni žanrski tip kmečke povesti. Njen korpus je nastajal zavestno v dvajsetih in tridesetih letih tega stoletja. Vendar pa je za nastanek novega pokrajinskega občutja moral nastati obsežnejši korpus besedil. V tem pogledu je bilo Prekmurje v Kranjčevi upodobitvi v tridesetih letih največje presenečenje, četudi njegovo umestitev bolj določa močna socialnopravna ideja. Koroško sta si za dogajališče povesti ob začetku stoletja izbrala Ksaver Meško in Josip Kostanjevec, tudi pri Ivanu Matičiču pa je v začetku tridesetih v ospredje stopila domovinska tendenca. Prežihov Voranc, ki ga domačini berejo kot izrazito lokalnega pisatelja, je pokrajinsko izročilo ravno tako vezal s socialno problematiko in ga zato literarna zgodovina obravnava pod naslovom socialnorealistične, ne pa regionalistične literature. Osrednje slovenske pokrajine so v regionalni povesti relativno skromno zastopane, toliko boljše pač obrobne pokrajine, zlasti Primorska z delom Notranjske, kjer je po koncu prve vojne z določitvijo tretjine Slovenije Italiji nastal rez v slovenskem nacionalnem prostoru. Glavni predstavniki pokrajinske povesti tu so bili Ivan Albreht, Andrej Budal,

deloma tudi France Bevk in v poznih tridesetih letih Narte Velikonja ter Ciril Kosmač. V osrednji Sloveniji sta Janez Jalen in Jan Plestenjak v tridesetih letih obnovljala tradicijo Finžgarjeve gorenjske povesti. Lojze Zupanc in Jože Dular sta skoraj sto let po Jurčiču prikazala značaj Bele Krajine in dolenske pokrajine ter človeka. Najbolj znana štajerska lokacija v literaturi so postale Slovenske Gorice (Alojz Kraigher, Stanko Kociper, Ivan Potrč, Anton Ingolič, Janez Švajncer, Manica Lobnik idr.). Pisateljsko sta dobro pokrita tudi Savinjska dolina (Janko Kač) in Pohorje (Jože Kranjc). Vsi omenjeni avtorji so v tridesetih letih pokrajinsko opisnost sicer nadaljevali, vendar v spremstvu poudarjene socialne problematike (Hladnik 1998: 110-112).

Kritika je regionalne poudarke vedno hitro in z veseljem opažala. Literarna veda sicer ne more preveriti, ali so pripovedovane osebe res take, kot so sicer v regiji; najboljši kazalec regionalne pristnosti je tamkajšnje bralstvo: če se v nekem delu prepozna, sprejme avtorja za svojega, ustanavlja prosvetna društva in jih poimenuje po njem, goji izročilo o zvezah med domačo pokrajino in ljudmi ter pripovedno upodobitvijo.

V svoji raziskavi je Hladnik ugotovil, da so se avtorji slovenske kmečke povesti rojevali povečini na podeželju; največ na Gorenjskem (30 %), sledi Štajerska z 22 % in potem Primorska z 20 %, v teh pokrajinah je živel in ustvarjalo največ avtorjev. Veliko pisateljev je tudi živel na Štajerskem, četudi se tam niso rodili. Z zasedene Primorske so se namreč selili semkaj, ker je bila Štajerska gostoljubnejša od bližnje Kranjske. Kot dogajališče so bile najzanimivejše Primorska, Prekmurje in Koroška, na račun Franceta Bevka, Miška Kranjca in Prežihovega Voranca. Notranjska, Prekmurje in Koroška niso rojevali pisateljev, kar pa jih je o teh krajih pisalo, so to počeli zelo intenzivno. Hladnik ugotavlja, da je tendenca avtorjev bila izrazito programska: literarno upodobiti tudi manj poznane slovenske pokrajine, tako prispevati k medsebojnemu poznavanju med slovenskimi regijami in ustvarjati enotni slovenski prostor. Kmečka in pokrajinska povest (po vsej verjetnosti pa tudi druga literatura) sta se najbolj razvijali v osrednji slovenski regiji, na Kranjskem. Celo velik del avtorjev, ki jih danes prištevamo k Primorcem, je svoj čas upravno pripadal Kranjski (Hladnik 1998: 112).

Pobude za pokrajinsko pripovedno prozo v okviru kmečke povesti na Slovenskem v dvajsetih letih so bili torej po Hladnikovih ugotovitvah politični pogoji: program zedinjene Slovenije iz 19. stoletja in sprememba državnega okvira 1918, ki je upravno združil slovenske pokrajine z izjemo Primorske in Koroške. Poudarjanje lokalne specifičnosti je postalo zanimivo šele, ko to ni več moglo ogroziti slovenske državne združitve. Dejstvo, da je najbolj izrazita pokrajinska povest nastajala na politično odrezanem Primorskem in v drugih obrobni pokrajinah, ki so si

prizadevale ohraniti stik s centrom, potrjuje, da regionalna literatura v slovenskem primeru ne podpira drobitve političnega prostora, ampak je regionalizem v literaturi izraz stremljenja k zedinjenemu slovenstvu. Pokrajinske povesti po drugi svetovni vojni ni več veliko z izjemo Milana Lipovca (Brkini), Marjana Tomšiča (Istra) ter Draga Kuharja (Prekmurje). Vsi pa ustvarjajo v okviru drugih žanrov.

Če omenjene Hladnikove študije povzamemo, je pokrajinska ali regionalna literatura tista, ki poudarja in izpostavlja pokrajino, v kateri se pripoved dogaja. Če je tu pokrajina poglavitna prvina, tekst izgubi narativni značaj in se prevesi v lirskost, folklornost ali celo potopisnost. Pokrajina je v regionalni literaturi ubesedena toliko, kolikor določa značaj in delovanje ljudi v njej. Nima pa vsa podeželska literatura regionalnega značaja. Za Kosmačev roman *Pomladni dan* bi vsekakor lahko rekli, da je pokrajina Idrijske doline eden izmed osrednjih motivov v pripovedi, poleg zgodbe o nenavadnem življenju kadetke. Socialnoprerevratne ideje v romanu ne zasledimo več, saj je bil roman pisan že na prehodu v moderne književne tokove. Ko pisatelj govori o naravi, včasih prehaja v lirsko opisnost ali že kar fantastične prizore. Svoje doživljanje povezuje z naravo, saj so se v njej tudi začeli prebujati njegovi prvi občutki. Narava skrbi tudi za človekove potrebe, včasih ga tudi tolaži. Tako ima omenjeni roman nekatere prvine pokrajinske povesti, kar niti ni presenetljivo, ker je bila Idrijska dolina kot del Primorske dolgo časa odrezana od preostalega slovenskega prostora, to pokrajino pa so tudi drugi literati skušali približati osrednji Sloveniji.

Kdaj se je regionalna zavest v slovenski pripovedni prozi začela razvijati, ni lahko natančno določiti. Med kratkimi pripovedmi bi začetek lahko posatvili v Tavčarjeve *Slike iz loškega pogorja*. Med daljšimi besedili pa se zdi, da to zavest najdemo v opusu kmečkih povesti iz Suhe krajine učitelja Frana Jakliča (Hladnik 1990: 45).

3.4 Pomladni dan in prostor

3.4.1 Literarna zgodovina o Kosmaču in prostoru

Helga Glušič ugotavlja, da sta ozko zamejena epska snov in avtobiografski izpovedni pripovedovalni način najvažnejši točki, ob katerih se je ustavljala dosedanja analitična in kritična presoja Kosmačevega dela (Glušič 1972: 6).

Glušičeva v monografiji o Kosmaču piše, da je značilnost Kosmačevega ustvarjalnega začetka tudi odsev prelomnega dogajanja v razvoju slovenskega pripovedništva in njegovih stilnih izhodišč. V začetku tridesetih let je moč ekspresionističnega sloga namreč že usihala, slovenska književnost je začela težiti k zemeljskim in stvarnim podobam, ki se postopoma izostrijo tudi v izrazit družbeni protest in v delih nekaterih najvidnejših ustvarjalcev te dobe postanejo socialno bojevita književnost. »Ta odpira vrata novim motivom, tudi izsekom iz življenja vasi, malega kmeta in bajtarja ter kmečkega proletariata v geografsko obrobni slovenskih pokrajinah. Druži jih težnja po idejni jasnosti in bojevitosti« (Glušič 2010: 172). Ugotavlja, da je Kosmačevo pripovedništvo v prvi dobi njegovega ustvarjanja povezano z usodo narodnostno ranjene Primorske pod italijanskim režimom, vendar širši boj socialnih razmerij ni v središču Kosmačeve novelistike; socialna opredeljenost je le ena izmed značilnosti notranjega dogajanja v njegovi prozi, saj opredeljuje pisateljevo pojmovanje naglašanih občutij njegovih literarnih likov, dobrote, resnice, človečnosti, etične moči in navsezadnje tudi lepote, ki je najpogosteje povezana z lastnostmi tistih, ki so na dnu družbene lestvice. V središču Kosmačeve novelistike so tako ljudje, ki niso na dnu človeške lestvice le v socialnem pogledu, ampak tudi miselnem in najizraziteje v čustvenem. Že v prvi fazi Kosmačevega ustvarjanja se po Glušičevi kaže dvojnost Kosmačevega oblikovanja pripovedi: na dramatičen način se menjavata upanje in volja do moči ter rušeči obup. Tudi v kasnejši dobi Kosmačevega pisateljskega razvoja je malokdaj opaziti, da bi v Kosmačevi zgodbi življenjska volja in optimizem ali pa vsaj ironija ne premagali človeške slabotnosti.

Helga Glušič v svoji monografiji podaja oris stališč slovenskih kritikov in literarnih zgodovinarjev do Kosmačevega dela. Lino Legiša Kosmača uvršča v skupino socialnih realistov, vendar ga po njegovem od njih loči način obdelave. Poudarja posmehljivo, malo trpko in rezko duhovitost. Za Kosmača je po Legiši značilna lirična osebna prizadetost, epska

neizdelanost oz. fragmentarnost in igrivost. Kosmač združuje pripovedno tradicijo realistov – realistične kmečke povesti, tudi domačijske, in nov, osebni, tudi humoristično liričen način opazovanja življenja. Sledijo povojne kritike: Anton Ocvirk posebej poudarja njegov humor. Ta je pravi, razposajeni humor ali na drugi strani trpki, žalost zakrivajoči humor. Ocvirk meni, da sta Kosmačevo najučinkovitejše umetniško sredstvo optimizem in volja do življenja, s katerima nadomesti skromno snov. Ocvirk tudi opazi, da je vse Kosmačevo pisanje stvar doživetja, ne pa miselnih, teoretičnih zaključkov. Motivna izhodišča so posebej zanimala esejista Herberta Grūna. Izvor Kosmačeve poetične tvornosti je nostalgija, ki je usmerjena bolj v domačega človeka kot v pokrajino. Kosmača imenuje avtobiografski pisatelj. Za Kosmačev umetniški svet so po njegovem značilni fantazija, prividi in sanjarjenje. Grūn meni, da se Kosmač izogiba epičnosti v običajnem pomenu besede, zaradi česar je njegova proza videti fragmentarna. *Pomladni dan* je sinteza dotedanjih Kosmačevih ustvarjalnih dejanj. Od tedaj naprej Grūn pričakuje nekaj povsem drugega, kar se je z *Balado o trobenti in oblaku* in s *Tantadrujem* tudi zgodilo. Najobsežnejši prispevek k raziskovanju Kosmačeve proze je monografska študija Frana Zdravca *Umetniška proza Cirila Kosmača*. Pomembna je zato, ker so problemi tu prvič zajeti v celoti. Domotožje je gibalo predvsem v eni od faz ustvarjanja in še to le kot funkcija »sproščevalca«, ne pa kot faktor, prek katerega bi pisatelj idealiziral svet in človeka. Kosmačevi motivi so tudi izjemni karakterji, ki omogočajo slikanje mračne in temačne napetosti, ki vodijo na eni strani do nenormalne psihologije, do »norcev«, na drugi strani pa do velikanskih naporov duševnosti in telesnosti. V *Pomladnem dnevu* omenja dejstvo, da Kosmač uporablja notranjega pripovednika, kot gibalni psihološko analitičnega pripovednega načina pa omenja estetski spomin in domotožje. Posebej poudarja tok misli nasproti toka zavesti. Pri Kosmaču opazi prvo obliko pretakanja dogodkov, neurejeno, po zakonih asociacije. *Pomladni dan* predstavlja lirizacijo in subjektivizacijo do tedaj zvečine objektivne slovenske proze. Zgrajen je iz novel, ki jih v enoten organizem združuje lirski pripovednik. S to zgradbo je Kosmač dokazal svojo moč obvladovanja lirske integracije večjih epskih enot. Mitja Mejak pobude za ustvarjanje pri Kosmaču vidi v očetovem izročilu, narodni zavesti pod fašističnim pritiskom, pregnanstvu, ječi, narodnoosvobodilnem boju ter v intimni pobudi na osnovi nostalgije (Glušič 1972: 7-19).

Anton Slodnjak trdi, da ima Kosmač naravo lirika, »kar izpričujejo njegova dela in kar priznava tudi sam, češ da je postal pisatelj iz domotožja oz. zaradi obljube očetu, ki si je sam zaman prizadeval, da bi se mogel posvetiti peresu« (Slodnjak 1968: 428). Vendar pa po Slodnjaku njegova dela niso sentimentalno lirična, kar preprečujeta avtorjev humor in ironija.

Ob izidu *Pomladnega dne* leta 1953 (v knjižni obliki, še prej, leta 1950, pa v reviji *Novi svet*) so bile vse ocene in poročila pohvalne, kakor ugotavlja Marija Mercina (2003: 26). Franček Bohanec predstavlja roman kot »avtobiografsko povest, v kateri opisuje spomin na rodni kraj« (nav. v Mercina 2003: 26). Pomembno mesto v razvoju slovenske pripovedne proze mu prisoja tudi Jože Pogačnik. Ciril Kosmač je s subjektivnostjo tematike in lirično melanholijo začel podoben proces, kot se je takrat že kazal v liriki (Pogačnik 1973: 96). Ivan Cesar v monografiji o Kosmaču omenjeni roman po eni strani še vedno uvršča v realistično koncepcijo, vendar pa ga po kompoziciji, pripovedovalčevi vlogi in viru snovi ter svoji strukturi prepozna tudi kot moderni roman z značilnostmi moderne, ekspresionizma in romana toka zavesti (Cesar 1981: 128). Joža Mahnič pravi, da je »*Pomladni dan* /.../ pisatelju beguncu, popotniku in partizanu navdihnilo predvsem nenavadno domotožje, navezanost na tolminsko zemljo« (Mahnič 2000: 156). Helga Glušič v svoji doktorski disertaciji meni, da ima največjo moč pri sprejemanju in oblikovanju okolja prav pisateljeva osebnost. »Vsa asociativna spremenljivost pripovednih položajev glede na čas in prostor dogajanja je odvisna torej od posebne čustvene občutljivosti pripovedovalca« (Glušič 1973: 72). Podobno meni tudi Ivan Cesar, ki dogajanje romana postavi v tolminsko vas in njeno okolico, vendar pa pravi, da Kosmačevo nagnjenje do regionalizma nima regionalistične tipičnosti in da ima lega vasi na Tolminskem šele drugotni pomen. Primarno se mu zdi človeško doživljanje, ki bi bilo lahko postavljeno v katerikoli kraj (Cesar 1981: 124). Čas in prostor sta po njegovem samo okvir, v katerega je postavljeno dogajanje. Kosmaču naj bi bilo predvsem do resničnosti, dogodkov, ne pa v tolikšni meri do okolja in narave. Sami vendarle menimo, da ima poleg opisa pokrajine pomembno vlogo tudi zgodba o kadetki. Ob obeh pisatelj piše o svojem doživljanju, ki pa je vsekakor povezano z določeno vasjo, njegovim rojstnim krajem; prav ta prostor zbuja doživljanja, kakršna pisatelj ubeseduje. Joža Mahnič ugotavlja, da so vir Kosmačevim spisom navadno osebni spomini, ustno izročilo in močno domotožje, zato si za prizorišče izbira tolminsko zemljo, še posebej Idrijsko dolino z okoliškimi hribi (Mahnič 2000: 157). Takšno izbiro glavnega dogajalnega prostora opaža tudi Boris Paternu. Poleg realistične prostorske oprijemljivosti pa je nenehno na delu tudi »mitiziranje prikazane pokrajine« (Paternu 1993: 94). Pravi, da se to mitiziranje dogaja na različne načine, npr. v

trenutku najtežjih odločitev, a vedno tako, da »izpričuje avtorjevo posebno notranjo pripadnost tej pokrajini in izpoveduje njegov regionalni eros« (prav tam).

Podobo prostora v Kosmačevih tolminskih novelah (*Pot v Tolmin, Sreča, V gaju, Tantadruj, Očka Orel in Tistega lepega dne*) je v svoji diplomski nalogi raziskovala Marinka Velikonja. Prostor v izbranih novelah razdeli na zaprtega in odprtega in ga poskuša opredeliti na simbolični ravni ter s konkretnimi primeri ugotoviti, kakšen odnos imajo avtor in druge literarne osebe do njega. Strinja se s trditvijo Borisa Paternuja, da pri Kosmaču ni širokih zunanjih razglednih prostorov ter da je vse osredinjeno na nekaj temeljnih motivnih krogov; vse se dogaja v enem samem okolju, ki je pokrajinsko ostro začrtan, še nekoliko arhaičen tolminski kmečki svet (Paternu 1993: 93). V svoji analizi Kosmačevih tolminskih novel M. Velikonja ugotavlja, da je »pisateljeva dolina ob Idrijci najbolj obširen dogajalni prostor med odprtimi prostori« (Velikonja 2011: 22). Pravi, da pisatelj naravo opiše s poetičnimi sredstvi in izrazi osebni, čustveni odnos do doline. Idrijca odigra v opisu doline in narave pomembno vlogo. Skozi dolino hrumi, pisateljev dom loči od ostale vasi. Velikonja tudi opazi, da se Kosmač do mesta ne opredeli, tja se namreč hodi le po opravkih. Mesto ga ne pritegne. Po avtoričinem mnenju podobe prostora niso opisane le z namenom, da ponazorijo, kje se zgodba dogaja, temveč pripovedovalca spodbudijo k refleksiji. »V domači hiši mu prostor priključuje spomine iz otroštva. Razmišlja, kako so pred tolikimi leti živeli. Še vedno je nanj čustveno navezan« (Velikonja 2011: 49).

3.4.2 Analiza predstavljenega prostora

V tem poglavju predstavljamo problem diplomske naloge, in sicer, na kakšen način je predstavljen prostor v romanu Cirila Kosmača *Pomladni dan*; katere kraje avtor predstavi v romanu, ali in kako ti kraji sploh vplivajo na njegovo ustvarjalnost.

Uporabljene metode bodo literarnozgodovinska in biografska metoda, besediloslovno-stilistična, semiotična in literarnogeografska.

Literarna zgodovina se ukvarja z znanstvenim raziskovanjem in prikazom zgodovinskega razvoja literature nekega naroda, kulturnega kroga in časa. Posamezne literarne pojave, avtorje, dela, obdobja, smeri in tokove, zvrsti, vrste in oblike razume kor razvojno dogajanje. Kot pomembna znanstvena disciplina se je literarna zgodovina po skromnih začetkih v 18. stoletju razmahnila z romantiko in dosegla prvi vrh s pozitivizmom (Literatura 2009: 207).

Biografska metoda je ena od tradicionalnih metod literarne vede. Začela se je v drugi polovici 19. stoletja in je bila najuspešnejša do 2. svetovne vojne. Njena podlaga je misel o organski povezanosti avtorja in njegovega dela. Pobude je dobivala iz romantike, pozitivizma, Freudove psihoanalize, duhovnozgodovinske metode (prav tam, 39).

Besediloslovnostilistična metoda se ukvarja s stilom besedila, jezikovnim izražanjem avtorja, raziskuje slogovno oblikovanje jezikovnega gradiva.

Izhodišče semiotike je, da v sleherni kulturi obstajajo predmeti in prakse, ki jim je na podlagi nekega sistema pravil – koda, dodeljena vloga predstavljanja pojma, ideje, predstave, predmeta (prav tam, 384). Vodilne ime na tem področju je Jurij Lotman, na Slovenskem pa so se z njo začeli ukvarjati zlasti v 70. in 80. letih. Semiotika je torej veda o znaku in označevanju v ožjem pomenu. Pomen avtor kodira v znak, bralec pa ga ponovno dekodira, torej iz znaka izlušči prvotni pomen (Kmecl 1996: 33).

Literarnogeografska metoda se ukvarja z raziskovanjem razmerij med človekom in naravnim oz. družbeno-kulturnim prostorom s pomočjo tekstovne analize leposlovja. Zbližanje med strokama je predvsem posledica vsebinskega, konceptualnega in metodološkega razvoja geografije. Izraz literarna geografija sega vsaj v 70. leta prejšnjega stoletja ali celo na njen začetek, vendar ni še čisto jasno, ali gre pri tem za literarnovedno usmeritev ali geografsko disciplino. Pri nas se je projekt, ki prvič povezuje literarno vedo, geografijo in vključuje še

kartografijo, pričel leta 2012, z njim pa se ukvarjajo Marko Juvan, Mimi Urbanc, Alenka Koron, Marjeta Pisk, Urška Perenič idr.

Najprej si bomo ogledali, katera krajevna imena in drugi prostorski označevalci se pojavljajo v *Pomladnem dnevu* in kako pogosto. V naslednji tabeli so naštetih kraji, ki se pojavljajo v romanu in število njihovih pojavitev. Imena krajev so v obliki, v kakršni jih je zapisal avtor romana.

Tabela št.1: Krajevna imena ter njihove pojavitve v Kosmačevem *Pomladnem dnevu*.

Idrija	20
Vranjek	20
Obrekarjev dob /Dob	17
Dominikov rob/Dominov rob	15
Preseka	12
Dolenja Travnica/Spodnja Travnica	11
Modrijanov travnik/Modrijanovo polje/kolnik	10
Tolmin	9
Krn	8
Zgornja Travnica	8
Gorica	7
Banjška planota	6
Leoben	6
Podmelje	6
Rejčev laz/Rejčev plaz	6
Avstrija	4
Očetova senožet	4
Trst	4
Volčja grapa	4
Jugoslavija	3
Ljubljana	3
Moravska/Češka	3
Melinski rob/Melinski laz	3
Presličovo brdo	3
Soča	3
Vrtača	3
Brda	2
Italija	2
Kuk	2
Martinov senik	2

Plešnarjeva glava	2
Skopičnik	2
na Slemenih	2
Suha mlaka	2
Suhi plaz	2
Šentviška planota/Šentviško-gorska planota	2
Škrbina	2
Rodna tolminska dežela/Tolminsko	2
Trnje	2
Vrata	2
Zatesno	2
Ajdovščina	1
Baški hrib	1
Brezma	1
Brno	1
Buchenwald	1
Celovec	1
Črnomelj	1
Dachau	1
Francija	1
Idrija	1
Idrijska dolina	1
Ilovica	1
Judenburg	1
Kobarid	1
Kokošarjeve vrbe	1
Koroška	1
Košutnik	1
Malnovo brdo	1
Marnovšče	1
Mathausen	1
Modrijanov vrt	1
Nemčija	1
Nikjer	1
Obrekarjeva senožet	1
Okroglik	1
Ostro brdo	1
Padova	1
Pečine	1
Podzemelj	1
Podzemlje	1
Podzid	1
Polog	1
Prikrajarjeva njiva	1
Ravna gora	1
Rim	1
Roče	1
Rute	1

Sodoma in Gomora	1
Soška dolina	1
Stopec	1
Stopnik	1
Šentpeter	1
Temnik	1
Trbarjevo vrbje	1
Ustinarjev rob	1
Višarje	1
Vrbje	1
Zatesno	1
Zavogal	1

Tabela št.2: Občna imena, ki označujejo prostor ter njihove pojavitve v Kosmačevem Pomladnem dnevu.

dolina	18
voda	16
pobočje	8
travnik/ravan	7
hrib	7
grapa	6
njiva	6
pokrajina	5
gore	4
breg	4
reka	4
senožet	3
vas	3
brdo	2
dežela	2
globel	2
jama	2
laz	2
polica	2
gmajna	1
jasa	1
kontinenti	1
ledina	1
mesec	1
morja	1
oceani	1
osoje	1

planjave	1
podlogi	1
podzemlje	1
sonce	1
vesolje	1
vrh	1
sonca	1

Največkrat se v romanu omenja reko Idrijco ali sinonime zanjo (voda, reka). To potrjuje dejstvo, da je bil pisatelj zelo navezan na svojo dolino in Idrijco, ki teče skozi njo ter živi z ljudmi, ki so si svoja domovanja postavili poleg nje. Reka je vedno navzoča. Tudi v trenutkih najgloblje tišine in molka šumi skozi naselje. Šum Idrijce je po eni strani prikazan kot kontrast estetskim podobam miru in tišine, po drugi strani pa se zliva v to harmonijo:

»Molk. Samo Idrijca šumi in sneg pritajeno drsi skozi veje« (Kosmač 1973: 20).

»Vsa dolina je bila do vrha zalita z mesečino. Bilo je svetlo in tiho, in po tisti svetli tišini je šumela Idrijca« (38-39).

Idrijca nastopi tudi takrat, ko pride do podajanja modrosti med očetom in sinom. Simbolizira tok časa in rodovno izročilo:

»Življenje neizprosno teče svojo pot. Kakor Idrijca«, je rekel in pokazal v reko. »Tekla je po dolini, teče in bo tekla ... tudi ko naše mame ne bo več. O, nikar ne misli, da se bo obrnila in začela teči nazaj proti Idriji!...« (60).

Zdi se, da reka ne napaja le fizične žeje, temveč pomaga tudi pri stiskah ljudi, ko iščejo odgovore na težja življenjska vprašanja ali si želijo zgolj odpočiti od dela. Reko primerjajo z neizprosnim tekom življenja, hkrati pa v njenem enakomernem toku iščejo svoj notranji mir:

»Pob je zdaj gledal v to živo reko, ki se je z neugnano silo poganjala čez kamenje. 'Ne, ne bo se obrnila! Ne bo se!' je mislil z jezno bridkostjo v srcu« (69).

»Tako je izmenoma ponavljal in prignal svojo razovnico do brega. Tam je spet brusil in gledal v Idrijco« (68).

V letih pomanjkanja med vojno je Idrijca celo rešiteljica družine. V prizoru romana iz časa soškega bojišča vojaki skušajo umakniti svoje vozove s poplavljenega cestišča pri pisateljevi domačiji na pobočje, a se jim eden prevrne. Po reki plava vsebina vreč z voza – kruh, ki ga Kosmačevi s kadetovim dovoljenjem poberejo in posušijo. Reka, narasla od jesenskih padavin, jih preskrbi z živežem do pomladi. Kakor daje pa tudi jemlje. Kadar so stiske prevelike, v njenih globinah končajo samomorilci. Takrat se odnos pisatelja do Idrijce spremeni. Idrijca ni nič več njegova sopotnica skozi življenje, temveč se nenadoma zaroti proti njemu:

Slonel sem ob končnici, stegoval vrat in skozi majhno okno gledal na široko, kalno Idrijco, ki se valila mimo ter vlačila s sabo deske in tramove, sode in oprtnike, svetle konzervne škatle in rumene buče. Nič več se ni zdela sicer mogočna, a domača, kakršna je bila še pred desetimi minutami. Zdaj je bila potuhnjena in zlovešča, in moj odnos do nje se je spremenil, kakor se spremeni do domačega konja, ki te na nekoč kar na lepem brčne in pokaže dolge zobe. Strmel sem v visoke valove in čakal, kdaj bodo pripravili mimo mrtvo Justino z mrtvo Boženico v naročju (170).

Takoj za Idrijco se približno v enakem številu pojavljata Vranjek in Obrekarjev dob/Dob. Pod Vranjekom se je namreč nahajal Obrekarjev Dob, zaznamovan s smrtjo in vsakoletnim vzcvetanjem prvih šmarnic. Tu je bil namreč pokopan kadet, ki se je ustrelil in si sodil sam, ter Boženin oče, čigar smrt je povzročila nesreča s strelnim orožjem. Vranjek je v romanu včasih prikazan kot zlovešča slutnja. Pravo nasprotje Idrijci, ki dobrohotno spremlja vsak človekov korak, Vranjek preži nad njim:

V Suhi mlaki regljajo žabe na vse pretege, pa jih ne sliši. Zastrmi se v skalnati Vranjek, zadržuje dih in čaka, da priplava izpod strmega temnega pobočja vzdih noči. /.../ Svet se mu zamaje pod nogami, Vranjek se zgane in začne nagibati proti njemu, širi se in dviga, in dvorogi vrh hiti po zvezdnatem nebu vedno hitreje in hitreje. /.../ Šele tedaj z zadnjimi močmi ostro odseka z glavo – Vranjek obstane, svet je spet trden. Iz Suhe mlake se takoj vsuje regljanje, nočni piš švisne skozi pšenično klasje, Idrijca se oglasi za jelševjem (44).

»To pa že ne. Po šmarnice grem!. 'Saj jih še ne bo'. 'O, če drugje ne, jih dobim v Obrekarjevem dobu. Na kadetovem grobu'. 'Tam pa sploh ne ...' je počasi rekla teta in se globoko zresnila« (124).

»Šele iz odmeva, ki je butnil izpod Vranjeka, sem slišal, da je bil v mojem klicu obup« (243).

Tudi Idrijska dolina se omenja zelo pogosto. Pisatelj jo včasih uporabi kot metonimijo za prebivalce doline:

»Tako ga je potrapala', je rekla, 'da se mu je vsa dolina smejala'« (98).

»Rekli so, da Idrijska dolina še ni videla podobnega bedaka« (101).

»Kdor pa je ostal doma, se sramuje oprtnika na hrbtu in oblice v želodcu, kajti pluga in voza, mesa in kruha naša dolina nima za vse, ki se rodijo v njej« (237).

»Posedli smo ob tem razpotju ter se zamaknili v dolino, ki je zdaj ležala pod nami v vsej svoji zeleni tišini« (239).

Pogosto se omenja kot dolina, kadar želi pisatelj zaobjeti širše področje, ki je še povezano z njim in njegovo družino in na katerega je še čustveno navezan:

»Naša dolina je bila v neposrednem zaledju, vojaštvo je kradlo in nam potlačilo vso zemljo na ravnem, a te je pri nas res malo« (128).

Ustavil sem se na Dolenji Travnici. Tam sem se zmeraj ustavil, da sem se zviška še enkrat ozrl po dolini. Zdaj je ležala pred nama, odprta in razgrnjena vse do Baškega hriba. Od tam naprej pa je silila v nebo cela truma gorá najrazličnejših velikosti in oblik. Za vsemi in nad vsemi je ponosno stal širokoplečnati, sivolasi Krn in srečno žarel v zahajajočem soncu. Ob tej uri se je ta prelestna pokrajina zelo naglo spreminjala. Kar vidno je izgubljala jasne obrise, se tajala in kopnela v modrikasti večerni mrak (116).

Dominikov rob/Dominov rob je bilo mesto, kjer se je pogledu skrila Idrijsca, predvsem pa kjer naj bi po tetinem pripovedovanju padel Gino, Kadetkin izvoljenec:

»Vsa dolina je bila do vrha zalita z mesečino. Bilo je svetlo in tiho, in po tisti svetli tišini je šumela Idrijsca. Vsa temna je vrela iz teme za Dominovim robom, kakor bi vrela izpod visoke železne zaves, a se je takoj prižgala ter se v širokem loku razlila in se nato prelivala kakor samo čisto srebro« (38).

Približno enako pogosto se pojavljajo Preseka, Modrijanov travnik/Modrijanovo polje/Modrijanov kolnik ter Dolenja Travnica/Spodnja Travnica, Zgornja Travnica in Dominovi lazi. Preseka je podobno kot Dominikov rob bil prvi kraj, kjer se je s pisateljeve domačije lahko opazil prihod obiskovalcev oz. kjer se je pisatelj od njih ločil, ponavadi le s pogledom:

»Ko so se prikazali na Preseki, je mama že ležala med cvetjem in svečami« (89).

»Ko me je izpustila, sem molče gledal naše krave, ki so šle po vrtu, se izgubile v jelševju, se še enkrat prikazale na Preseki in nato za vselej izginile za Kokošarjevimi vrbami« (134).

»Trikrat smo šli z njim do Preseke in trikrat smo se vsi vrnili domov« (187).

Modrijanov travnik je veljal za razkošnega, vsaj za tiste hribovce, ki niso prav pogosto odhajali z doma:

»Za nas, hribovce, posebno za tiste, ki nikdar ne gredo daleč iz naše gorate dežele, pa je Modrijanov travnik že kar travnik in pol, prava pravcata planjava« (205).

Ležal je pred Kosmačevo hišo onstran reke, zato ni čudno, da ga je pisatelj pogosto omenjal:

»Idrijca je tekla tiho kakor olje. Onstran reke je negibno ležal pokošeni Modrijanov travnik« (106).

Obe Travni se omenjata predvsem kot točki, ki jih je potrebno prečiti, če je junake pot zanesla v Obrekarjev dob. S Travnice so se literarni liki pogosto tudi ozirali po dolini, preden so nadaljevali s potjo:

»Ustavil sem se na Dolenji Travni. Tam sem se zmeraj ustavljal, da sem se zviška še enkrat ozrl po dolini« (116).

Ostala zemljepisna imena, ki se ne pojavljajo tako pogosto, sem razdelila po delitvi, ki jo predlaga Juvančič; zemljepisna imena razdeli na imena krajev oz. toponime, vodna oz. hidronime, višinska oz. oronime in na imena posameznih pokrajinskih delov oz. horonime (2000: 250). Nekaj imen pa se uvršča še med imaginarne ali mitološke kraje (Nikjer, Podzemelj).

Tabela št.3: Manj pogosta zemljepisna imena v Kosmačevem romanu *Pomladni dan*.

Imena krajev/toponimi		Vodna imena/hidronimi	Višinska imena/oronimi	Imena posameznih pokrajinskih delov/horonimi
domača	tuja	Soča	Krn	rodna tolminska dežela/Tolminsko
Gorica	Leoben	Skopičnik	Banjška planota	Koroška
Ljubljana	Brno	Suha mlaka	Kuk	
Ajdovščina	Buchenwald		Plešnarjeva glava	Očetova senožet
Idrija	Celovec		Šentviška planota/Šentviško-gorska planota	Obrekarjeva senožet
Črnomelj	Dachau		Škrbina	Avstrija
Kobarid	Judenburg		Baški hrib	Moravska/Češka
Šentpeter	Mathausen		Košutnik	Italija
Podmelje	Padova		Brezma	Francija
Tolmin	Rim		Rejčev laz/Rejčev plaz	Nemčija
Vrata			Vrtača	
Brda			Volčja grapa	
Trst			Melinski rob/Melinski laz	
na Slemenih			Presličjevo brdo	
Trnje			Suhi plaz	
Ilovica			Zatesno	
Okroglik			Idrijska dolina	
Pečine			Malново brdo	
Podzemlje			Marnovšče	
Podzid			Ostro brdo	
Polog			Soška dolina	
Ravna gora			Ustinarjev rob	
Roče			Višarje	
Rute				
Stopec				
Stopnik				
Temnik				
Zavogal				
Modrijanov vrt				
Vrbje				

Večja središča kot so Trst, Gorica, Tolmin ali Ljubljana ter tuje države se ne pojavljajo pogosto. Danes je znano, da so iz Trsta in Gorice nekajkrat na leto prihajali kramarji ali potujoči trgovci. Tja so hodili za delom in znanjem. Pogosto so imena večjih naselij povezana s pisateljevim šolanjem, potovanjem in pridobivanjem prvih izkušenj na poti v odraslost, torej z znanjem, omiko, ki pa ji vaščani niso pripisovali večjega pomena. Tako ob omembi italijanskega pesnika Danteja Kosmačev stric pikro pripomni:

»A tisti s krivim nosom, ki so mu lani v Tolminu postavili spomenik? No, ga bomo že na glavo postavili v Sočo, ko pride čas za to« (75).

Velikokrat se v mestih dogajajo tudi slabe stvari, ki večje kraje domačim ljudem napravijo ne samo fizično, temveč tudi čustveno še bolj nedostopne:

»Nad vasjo je na ozkem pologu stala naša čokata, siva cerkev. Na pokopališču so se svetlikali beli nagrobniki. Tam spita babica in ded. Tam spi mama. In tam bi nekoč spal tudi oče, če bi se vrnil iz Nemčije« (237).

»/.../ Vojnac je šel v Francijo, kjer ga je zasulo v rudniku /.../« (217).

»Ne, v Leobnu mi ni padel tram na glavo, v Judenburgu pa je manjkalo za las./.../« (215).

»/.../ ko so ga fašisti prebutali v Tolminu. Začelo mu je nekam narobe zvoniti po glavi pa so ga vtaknili v šentpetrsko norišnico. Kadar koli sem bil v Gorici, sem stopil tudi k njemu« (213).

»In res se ji je bližal z dolgimi koraki: ni minilo mesec dni, ko so ga premestili v bližino Gorice, kjer ga je raztrgala granata« (176).

»Le jejta ga! Le jejte ga, otročiči ...' Nato se je ozrl v deda in globoko vzdihnil: 'Da bi lahko tudi svojim dal! ...' 'Kje pa so?' je vprašal ded. 'V Trstu.' 'Pa tam tudi stradajo?' 'Pa še kako! Tukaj vsaj trava raste. Tam pa morajo gristi kamenje ...'« (165).

Le malo dogodkov je omenjenih, ki so se dogodili v večjih naseljih, pa še ti so pogosto negativno konotirani.

Po drugi strani pisatelj omeni množico okoliških krajev, s katerimi je povezan le posredno, vendar jih natančno določi. Svoj kraj očitno zelo dobro pozna, verjetno pa je za natančno zapomnitev tudi primerno čustveno motiviran. V pogovoru z učenkami osnovne šole Marezige leta 1979 je Ciril Kosmač tudi sam povedal:

»Velikemu politiku je treba veliko zemlje, dobremu pisatelju je sedem kilometrov doline dovolj. Če sem tam živel do dvajsetega leta, če je to 116 hiš, če poznam vse te hiše in poznam 350 ljudi, popolnoma; vem, kdo se je s kom prepiral, kdo je bil v koga zaljubljen, vem, kakšne imajo kljuge na vratih, koliko imajo krav, kokoši, kakšne so tete in kakšni strici, kdo je počel to in kdo ono, in ker vem, da je vsak človek opesnitve vreden junak, potemtakem imam 350 ljudi za vse življenje popolnoma dovolj« (Janež 2000).

Med občnimi imeni se pogosto pojavi kadetov grob ali samo grob, ki je ležal v Obrekarjevem dobu. Tu ni bil pokopan samo Boženin – Kadetkin oče, temveč tudi njen izvoljenec. Pojavijo se še travnik/ravan, njiva, grapa, dolina, pokrajina, hrib, gore, laz, kolnik, pobočje. Pogosto omembo države in domovine si razlagam tudi kot nekoliko prikrito širjenje nacionalne zavednosti. Tako s teto glede te teme spregovori, da je »država še potrebna« (Kosmač 1973: 208).

Redkeje omenjena občna imena, ki označujejo kraje, smo razdelili v več pomenskih skupin: gradbeni objekti, geografski pojmi, rastlinstvo, poetično, imaginarno oz. mitološko ter drugo.

Tabela 4: Manj pogosta občna imena, ki označujejo prostore v Kosmačevem *Pomladnem dnevu*.

gradbeni objekti	geografski pojmi	rastlinstvo	poetično	imaginarno, mitološko	drugo
most	breg	vresje	odrešeni kraji	podzemlje	senca/senčica
pri kapelici	brdo	vrbe	živa reka	pod zemljo	prisojno
bajta ob vodi	planjave	jelševje	kos naše zemlje	pekel	osoje
domača hiša	morja	grmovje	sanjska dežela onkraj gora		rusko bojišče

mlin	oceani		vsemirska sinjina		vt
hiša	kontinenti		neskončnost		soško bojišče
senik	mesec				dežela
	sonce				
	vsa sonca				
	vesolje				
	polica				
	globel				
	planjava				
	prod				
	vas				
	polog				
	senožet				
	jama				
	ledina				
	gmajna				
	podlogi				
	strmine				
	jasa				
	koleno				
	vrh				
	zemlja/grunt				
	svet				

- Vresje, senca/senčica, osoje: v pomenu slabšega, manj rodovitnega sveta, ker leži na osojni strani Idrijske doline. Njeno nasprotje je prisojno:

»Taka bistra glava, glavica, pa naj ostane v tem vresju, v tej senci, senčici!...« (53).

»/.../ Kar pa se sence tiče, tudi prav nič ne vidim, da bi bile vaše glave, ki se sončijo na prisojnem, bolj bistre, kakor so naše, ki se senčijo po teh osojah« (53).

- odrešeni kraji: kot prispodoba za kraje, ki so brez veljave, oddaljeni od središča, gospodarsko in kulturno nerazviti:

»Ko je debeluh začel pridigati o tem, da je v teh odrešenih krajih italijanščina pač najvažnejši predmet, ga je ravnatelj zviška prekinil, češ da to vedo že vrabci na strehi, in ga odslovil« (63).

- živa reka: pisatelj pojem uporabi, ko želi ponazoriti živahen tok reke Idrijce:

»Pob je zdaj gledal v to živo reko, ki se je z neugnano silo poganjala čez kamenje« (69).

- podzemlje in pod zemljo se uporabljata v podobnem pomenu, in sicer kot kraj, kamor naj bi se šlo po smrti:

»Pob je naglo kosil za očetom, da bi se čimprej odmaknil od Podzemljiča in ne bi več poslušal tega pogovora o podzemlju« (71).

»Ti samo glej, da te Podzemljič ne spravi pod zemljo!« (74).

- most: to je bilo stalno mesto Ravničarja, ki je gledal v reko in v njej iskal odsev svojega nesojenega dekleta:

»/.../ da je Ravničar seveda stal na mostu ter ji povedal, da ima tri čire, dva na tilniku in enega pod pazduho /.../« (76).

- vrbje/Kokošarjeve vrbe: rasle so ob Idrijci:

»/.../ in jo ubral proti vrbju, da bi prebredel reko in šel domov« (76).

- brdo: gre za Obrekarjevo brdo, ki ga je zaznamovala smrt kadeta:

»Obrekar lahko odreže pol svojega brda, pa bomo vseeno vedeli, da se je bil tam ustrelil tisti nesrečni kadet« (78).

- pri kapelici: to je Tofcova kapelica, kjer se je reklo tudi Pri zam'mu. Tu je bilo ugodno mesto za počitek:

»Ko sem se včeraj po opravljenih izpitih vračal iz Tolmina, sem se na Stopcu zleknil v kostanjevo senco pri kapelici« (83).

- bajta ob vodi: tako je domačo hišo Kosmačevih poimenovala Brika, ki je po Tolminskem prodajala češnje. Kosmačevi so bili res bajtarji:

»O!...! se je začudila Brika in se zresnila. 'Saj te poznam! Ti si tisti nesrečni študent iz bajte ob vodi!'« (84).

- domača hiša: poimenovanje, ki ga je za svoj dom uporabil pisatelj:

»Tako sem prišel do Preseke, to se pravi na ovinek, ki se z njega že vidi domača hiša« (86).

- kos naše zemlje: poimenovanje za del Primorske, ki je pripadel Italiji po prvi svetovni vojni. Tako jo je poimenoval eden izmed tistih, ki so prišli aretirat Kosmača:

»Ta kos naše zemlje, ki ga je šest tisoč naših najboljših sinov odrešilo s svojo krvjo, hočete odtrgati od domovine in priključiti Jugoslaviji« (109).

- sanjska dežela onkraj gora: ponovno posmehljivo ime za Jugoslavijo iz ust enega izmed uradnikov:

»In zapomnite si,' je nadaljeval brigadir, 'da se kaj podobnega lahko zgodi samo v kulturni Italiji. V tisti vaši sanjski deželi onstran gora bi vas zaradi takega zločina odtrgali iz naročja umirajoče matere ter vas z nožem zaklali pred njenimi očmi'« (109).

- pri mlinu: verjetno gre za mlin, ki je prva stavba, na katero se naleti, če se prečka most, ki vodi v Bukovico. Danes je v ruševinah:

»Šele pri mlinu sem se spomnil Kadetke« (109).

- zemlja/grunt: omenjena kot tla, tisto, na čemer stojimo, v drugem pomenu pa kot posest, lastnina neke družine, torej 'grunt':

»Začutil sem, kako se mi je zemlja izmaknila izpod nog /.../« (123).

»Petinšestdeset let je bil gospodar zemlje, in trije rodovi pred njim. Lastnina, prav lastnina zemlje, ki človeka neposredno redi, ga prepoji do poslednjega vlakenca. Grunt ima res korenine do pekla« (132).

- planjave, morja, oceani, kontinenti, svet, mesec, sonce, drugi svetovi, vsa sonca, vseirska sinjina, neskončnost, vesolje: fantastični prizor, ki ga pisatelj doživi v enem izmed svojih razmišljujočih trenutkov:

Začutil sem, kako se mi je zemlja izmaknila izpod nog, postajal sem nekak lahak in vrtoglav, kakor bi se mi bližala omedlevica, a vendar sem jasno videl samega sebe, kako stojim pri bezgovem grmu, hkrati pa se je moje obzorje širilo in širilo, da sem videl vso dolino in vse gore, za gorami druge doline in druge gore, planjave, morja, oceane in kontinente, ves svet, mesec in sonce in vse druge svetove in vsa sonca, ki so sijala po vseirski sinjini. Vse je drvelo, se prelivalo in valovalo in plavalo, plavalo tiho, brez najrahljšega šuma – samo kos je žvižgal v bezgovem grmu, ki je temno zelen z mano vred drsel in padal. V srcu me je stiskalo kakor v hudih sanjah, a vendar sem s to trpko-sladko bolečino v sebi z nepojmljivim užitkom plaval med svetovi in padal, skrivaj si srečno šepetajoč: »To, to je tisto: neskončnost, vesolje. In samo človek ve za ta najveličastnejši prizor, samo njemu je dodeljen, njemu državljanu vsega... (123).

- rusko bojišče:

»Bili so res hudi časi. Oče je bil že dve leti na ruskem bojišču« (128).

- vrt: najverjetneje majhno travnato območje pred Kosmačevo domačijo:

»Ko me je izpustila, sem molče gledal naše krave, ki so šle po vrtu, se izgubile v jelševju, se še enkrat prikazale na Preseki in nato za vselej izginile za Kokošarjevimi vrbami« (134).

- polica: raven svet v pobočju:

»Pokazalo se je, da stanuje na naši Vrtači, v tisti enonadstropni lepi baraki z rezljanim stopniščem in zunanjim hodnikom, ki je stala na polici za konjskimi hlevi« (143).

- pekel: v romanu je uporabljen kot mitološki kraj, kamor gredo duše velikih grešnikov po smrti, v drugem pomenu pa kot prispodoba za vojno žarišče:

»V pekel ga boš šel boš!...« (152).

»/.../v samem črnem peklu pa je hrumela in se premetavala razburkana reka tisočev in tisočev oboroženih ljudi« (161).

- soško bojišče: Soška fronta je bila del bojišča v prvi svetovni vojni, ki je potekalo od Rombona do Tržaškega zaliva. Pisatelj je bil med 12. ofenzivo ali 'Čudežem pri Kobaridu' star le sedem let.

- planjava: ime za večji travnik, ki ga Kosmač uporabi, ko piše o Modrijanovem travniku, ki je v njegovi zavesti ostal eden izmed najširnejših travnikov, četudi v resnici ni takšen:

»Za nas, hribovce, posebno za tiste, ki nikdar ne gredo daleč iz naše gorate dežele, pa je Modrijanov travnik že kar travnik in pol, prava pravcata planjava. Tudi zame je, čeprav sem prepotoval dokaj širokega sveta in videl nekaj širokih travnikov« (205).

- vas: Kosmač s tem misli na Slap ob Idrijci. V celem romanu je nikoli ne poimenuje z lastnim osebnim imenom:

»Zrušila se je pod tepko k očetu in rekla, da ji v vasi ni več obstanka« (221).

- gmajna: pisatelj tako poimenuje Očetovo senožet, ki se je v letih njegove odsotnosti močno zarasla:

»Joj, kako se je bila zarasla, odkar me ni bilo doma! Bila je prava gmajna: ničvredno grmičevje, brinje, brgovite, črna kostenika, nekaj mladih brez in vresje, vresje« (236).

- ledina: zaraščen višje ležeč svet, ki ga je krčil tudi Kosmačev ded, da bi pridobil nekaj obdelovalne zemlje, pa še on je bil zadnji svojega rodu, ki je to počel:

»Bil je zadnji od tistega rodu, ki je krčil ledino. Ko so prišli ljudje v to dolino, so najprej iztrebili zemljo na ravnem. Razmnožili so se ter so morali iskati kruha v pobočjih, na podlogih in policah, vse više in više, v peščenih strminah. Zdaj se ta zemlja vrača v pokoj« (237).

3.4.3 Zunajbesedilne topografske reference predstavljenega prostora

Pri zunajbesedilnih referencah predstavljenega prostora bomo najprej predstavili tiste, ki se v romanu pojavljajo najpogosteje. Prostor bomo analizirali tudi glede na sistematiko dogajalnega prostora po Piattijevi.

Pogosto se pojavlja Idrijca, reka, dolga 48 kilometrov, z večjimi pritoki: Belca, Zala, Nikova, Kanomljica in Cerknjščica. Porečje reke Idrijce spada v povodje Jadranskega morja. Na njej najdemo tolmane in slapove, voda je dokaj čista. Izvira v Mrzli Rupi, na robu Vojskarske planote, tik pod razvodjem med Idrijco in Trebuščico (ki je tudi njen pritok), na nadmorski višini 960 metrov. Izliva se v Sočo, pri Mostu na Soči, na nadmorski višini 170 metrov (splet 1).

Reka Idrijca ima prvi višek jeseni (novembra), drugega pa spomladi (aprila). Nižek je poleti (avgusta). Drugi nižek je pozimi (januarja), ki pa je precej manj izrazit. Ti podatki nam povedo, da ima reka dežno-snežni kontinentalni pretočni režim. Ob velikih poplavah naj bi se Idrijca celo dotaknila Kosmačeve hiše (Janež 2000). Ob Idrijci teče življenje Kosmačeve družine, zato bi lahko rekli, da je Idrijca eno izmed prizorišč v *Pomladnem dnevu*.

Vranjek in Obrekarjev dob sta del Idrijsko-Cerkljanskega hribovja. Pod Vranjekom in v Dominovih lazih zacvetijo prve šmarnice (Janež 2000). Glede Obrekarjevega doba je znano, da je obstajala Obrekarjeva domačija. Po lastnikih je bil najverjetneje imenovan tudi Dob. Tu je kadetov grob, sem pa položijo tudi Boženinega izvoljenca, ko je ustreljen. Na tem mestu Božena pravzaprav šele izve, kako se je končala življenjska pot njenega zaročenca. Zato tudi ta prostor lahko označimo kot prizorišče.

V pogostosti pojavljanja sledi Idrijska dolina. To je močno razčlenjen, težko prehodni svet v porečju Idrijce. Ja najstrmejši del vsega Predalpskega hribovja, saj so doline zarežane zelo globoko, pobočja pa zelo strma in redko poseljena. Značilna so široka slemena in manjše kraške planote visoko nad ozkimi dolinami (Šentviška gora, Šebreljska planota). V kamninski zgradbi prevladujejo triasni dolomiti in apnenci, v nižjih legah prihajajo na površje tudi neprepustne kamnine. Zaradi neugodnih naravnih pogojev je hribovje redko poseljeno, zaradi odmaknjenosti pa ga je po 2. svetovni vojni zajelo močno odseljevanje s hribov v dolino, tako da nekdanje travnike in pašnike postopoma zarašča gozd (Natek in M. Natek 1998: 102). Idrijska dolina sicer vključuje številna prizorišča romana, a jo lahko bolj štejemo k makrostrukturi dogajalnega prostora. Zato jo po Piattijevem terminu lažje označimo kot cono delovanja.

Dominikov rob/Dominov rob je viden, če se pot nadaljuje od Kosmačeve domačije proti Temniku. Čez reko v steni je vidna visoka siva stena, ki se navpično dviga nad glavno cesto Idrija-Tolmin. Pisatelj ga opisuje zato, ker je na vidnem dosegu, drugače se tu ne odvija dogajanje romana. Zato lahko rečemo, da gre za topografski označevalec.

Preseka po opisu sodeč ni poimenovanje za domač vrt, ki se tudi velikokrat omenja temveč kraj nedaleč stran, kjer se je najprej opazilo, če kdo prihaja k hiši ali se še zadnjič videlo odhajajoče obiske. Domnevamo lahko, da gre za zasebno poimenovanje tega kraja. Sodi med prizorišča romana.

Modrijanov travnik je svet ob desnem bregu Idrijce nedaleč stran od pisateljevega doma, dolg kakih 500 m in širok 100 m. Poimenovanje travnika je zraslo na avtorjevem zelniku, saj se je ta travnik »uradno« imenoval Gornje meričice (Janež 2000). Gre za topografski označevalec.

Travniku nad hišo se je po domače reklo Travna (Janež 2000). Verjetno so ga v želji po natančnejšem in nazornejšem poimenovanju poimenovali še Zgornja in Spodnja Travna. Travne liki prečkajo, ko se vzpenjajo pod Vranjek. Zato gre za prizorišča.

Dominovi lazi so bili že omenjeni kot kraj, kjer so najprej zrasle šmarnice. Tudi ta kraj leži na poti do kadetovega groba in ga lahko imenujemo prizorišče.

Vse z zagotovostjo realno obstoječe kraje bomo predstavili tudi v razpredelnici s termini dogajalnega prostora po Piattijevi:

Tabela 5: Realno obstoječi kraji v Kosmačevem *Pomladnem dnevu* glede na dogajalne prostore po Piattijevi.

geografski horizont		prostor figur/likov	
topografski označevalci	projicirani prostori	dogajalne cone	prizorišča
Trst	Avstrija	Tolminsko	Rejčev laz/Rejčev plaz
Gorica		Idrijska dolina	Očetova senožet
Dominikov rob/Dominov rob			Vrt
Tolmin			Idrijca
Banjska planota			Vranjek
Krn			Obrekarjev dob
Judenburg			Ljubljana
Mathausen			Preseka
Francija			Travna
Celovec			Dominovi lazi
Dachau			
Buchenwald			
Nemčija			
Rim			
Padova			
Italija			
Višarje			
Jugoslavija			
Idrija			
Brda			
Koroška			

Brno			
Češka			
Moravska			
Roče			
Stopec			
Trnje			
Pečine			
Baški hrib			
Skopičnik			
Kuk			
Škrbina			
Šentviška planota/ Šentviško-gorska planota			
Temnik			
na Slemenih			
Vrata			
Soška dolina			
Stopnik			
Kobarid			
Rute			
Šentpeter			
Modrijanov travnik			

Kraji, katerih obstoja ne moremo potrditi na nobenem zemljevidu pa so:

Volčja grapa (obstaja pa kraj Volče blizu Tolmina), Vrtača, Podmelje, Suha mlaka, Podzemlje, Ilovica, Zatesno, Presličje brdo, Košutnik, Melinski rob/Melinski laz, Suhi plaz, Polog, Vrbje/Trbarjevo vrbje, Plešnarjeva glava, Okroglik, Zavogal, Podzid, Martinov senik, Modrijanov vrt (verjetno poimenovan po lastnikih), Brezma, Malново brdo, Ustinarjev rob, Prikrajarjeva njiva, Marnovšče in Ostro brdo.

Najverjetneje gre za lokalno poimenovane kraje, ki so preveč neznatni, da bi bili označeni na kartah. Predvidevamo, da je Kosmač želel ovekovečiti spomin na svojo rojstno dolino in če je večina drugih krajev dokazano realno obstoječih, tudi drugi verjetno niso fiktivni, kot je po pripovedovanju Kosmačevega brata Vladimirja izmišljen lik Kadetke.

Večina realno obstoječih krajev je po Piattijevi topografskih označevalcev, prizorišč je le malo (Idrijca, Vranjek in Obrekarjev Dob, Preseka, Travnica in Dominovi lazi med glavnimi).

3.4.4 Načini in pomeni predstavljanja geoprostora v romanu

Pri predstavljanju geoprostora v romanu bomo uporabili tipologijo prostora po študiji švicarske literarne teoretičarke Barbare Piatti ter Kosmačevo dolino Idrije predstavili na način, kot je pokrajinske predstave o slovenski Istri prikazala Mimi Urbanc ter Yi-Fu Tuan. Če torej po omenjeni tipologiji prostora razdelimo prizorišča pri Kosmaču, lahko ugotovimo, da prevladujejo fikcionalizirani prostori, sledijo jim literarizirani in nekoliko v manjšem številu še prostori fikcije. Roman je zelo navezan na geoprostor, večina glavnih in stranskih dogodkov in ljudi je opredeljenih predvsem z bližnjimi pa tudi daljnimi kraji. Največ prostorov je torej uvoženih. Uvoženi prostori so dobesedno in prepoznavno poimenovani prostori, ki se tako imenujejo zato, ker so »uvoženi« iz nefikcije:

»Ko sem se včeraj po opravljenih izpitih vračal iz Tolmina, sem se na Stopcu zleknil v kostanjevo senco pri kapelici« (Kosmač 1973: 83).

»Tedad pa se je izza Dominovega roba privlekla četa kakih sto vojakov. To ne bi bilo nič posebnega, če ne bi četa zavila s ceste na Modrijanovo polje in krenila proti bregu« (154).

»Z Zgornje Travnice se je Kadetka še enkrat ozrla v Dob, na kolniku pri Očetovi senožeti pa se je poslovila« (247).

»Kar pa se mojega imena tiče, sem Podzemljik zato, ker sem iz Podzemlja« (71).

Nekaj krajev v romanu pisatelj tudi posebej ali uporabi metonimično, vendar so geografsko še vedno določljivi. Tako ne moremo reči, da gre za preoblikovane prostore:

»Tam so naši trije domači hribi: Kuk, Škrbina in Plešnarjeva glava. Kuk čepi kakor velika, uležana kopa, Škrbina je višja in ima grbo, Plešnarjeva glava je še višja in ima res glavo« (122).

»Rekli so, da Idrijska dolina še ni videla podobnega bedaka« (101).

Nekaj jih je uporabljenih v rekih:

»Življenje neizprosno teče svojo pot. Kakor Idrija', je rekel in pokazal v reko« (60).

»Preveč so starokopitni, preveč so v zemlji. Kmet je rojen za kmeta, pravi Prikrajnar« (239).

Ko jih pisatelj popisuje, to počne z veliko naklonjenostjo:

/.../ Kako zelena je bila Dolenja Travnica, ki se je razgrnila pred nami. To je precejšen polog, kjer je bila v starih časih njiva. A že v mojih otroških letih je bila tam senožet, zame eden najlepših koščkov sveta: poševna, gladka zelenina brez grmovja in kamenja, brez mačevja in vresja, a tudi brez marjetic in drugega poljskega cvetja; tam je rasla čista, gosta trava iz debele plasti mahu, ki se je globoko vdajal pod stopinjami. Med prvo svetovno vojno je s Krna priletela granata, se raztreščila in sredi Travnice izkopala globoko in široko jamo. Jama se je z leti obrasla ter postala prijazna postelja in miza; v njej so kosci jedli, klepali kose in počivali. Tudi mi smo se napotili naravnost k njej. Toda zdaj je bila majhna in plitka (234).

Ali ta rjuha ravnega sveta sploh zasluži ime travnik? Ravninski ljudje bi ga še v poštev ne vzeli. Za nas, hribovce, posebno za tiste, ki nikdar ne gredo daleč iz naše gorate dežele, pa je Modrijanov travnik že kar travnik in pol, prava pravcata planjava. Tudi zame je, čeprav sem prepotoval dokaj širokega sveta in videl nekaj širokih travnikov. In nemara je moje domotožje prav ob pogledu na te resnične travnike razširilo Modrijanovega, podeseterilo njegove topole in jih pognalo v vis, ga obrobilo s svetlo sivimi vrbami ... skratka, dobro se spominjam, kako mi je v mrkih, trpkih urah vabljivo razgrinjalo pred očmi čudovito, domačo zeleno ravan, ki se je na njej v rahlem vetru prelivala bujna, domača trava. /.../ Domotožje je čustveni privid domovine. V njem je nekaj sanjskega, pretresujoče lepega in vabljivega. Na tujem me je ta privid zvesto spremljal ter me pretresal; zdramil je v meni marsikaj, verjetno celo slo po pisanju (204-205).

A vendar nisem takoj planil na noge, kakor bi se bal, da moja pokrajina, ki je zdaj tukaj, tik za mojim oknom, živa in resnična, ne bo takšna, kakršno sem v spominu nosil s sabo po tujem svetu. Tako je pač: kdor gre mlad od doma, odnese s sabo samo, kar mu je drago. A ker je drago, je tudi lepo ter z leti postaja še lepše, kakor oljnate slike, ki jih mimo tekoči čas izpere, jim zgladi ostrine in zasuje prazna mesta s svojim drobnim, svetlim sivim prahom (194).

Prostori fikcije so povezani s hudomušnimi dogodki ali pa so to mitološki prostori:

»Tvoje hlače kažejo, da je v tistem Nikjeru tam zunaj presneto visoka trava« (46).

»To pa vendar niso take nevšečnosti, da bi človek zaradi njih hodil nazaj v tisti Podzemelj, ki je pod zemljo« (71).

Mimi Urbanc navezanost deli na dom, vas, domovino in zemljo.

Kosmač dom sprva opredeli kot pokrajino in domače ljudi:

»Sleherni šum mi je butnil naravnost v ušesa, ki so ponoči skrbno bedela, in vselej sem vrgel kvišku glavo ter odprl utrujene, a vendar žive oči, ki so žejno hrepenele po domačih pokrajinah in po domačih ljudeh« (Kosmač 1972: 8).

Na začetku romana se vrača domov po zaključku vojne in četudi je utrujen, ga v vznemirljivem pričakovanju ohranja misel na dom, ki ga ni videl že 15 let. Ko končno leži pod domačo streho, ga prevzame čustvo močne sreče, tako da bi lahko rekli, da je domača hiša tudi pri Kosmaču bistvo njegovega pojma dom:

»Zaprl sem oči, srce in vse telo pa mi je prepojilo tako močno čustvo mirne in čiste sreče, da sem si moral kar glasno povedati: 'Doma sem vendar!... Po petnajstih letih spet ležim pod domačo streho!...'« (8).

Avtor z naklonjenostjo popisuje bližnje okolje krog domače hiše: hribe, reko, pobočja, travnike. V nekoliko manj lepih spominih ohranja vas, kamor se v mladosti ni rad zatekal, saj je bil spričo svojih neuspešnih načrtov s šolanjem prepričan, da se mu vsi posmehujejo:

»In kako vesel je bil, da je bil doma sam in na samem, pol ure iz vasi, na levem bregu Idrijce, kjer ni bilo ceste, temveč se je ob vodi vlekel le raztrgan kolovoz, ki včasih po ves dan ni pripeljal mimo niti enega človeka« (49).

Tudi Kadetka je bila podobnih misli, ko se je morala otepati nadležnih snubcev in ljubosumnih vaščanov. Umaknila se je v hišo na rob vasi, saj ji v vasi ni bilo več obstanka.

Kar se tiče svoje navezanosti na domovino, Kosmač pravi:

Da, zdi se mi, da mali narodi bolj ali vsaj drugače ljubimo svojo domovino, kakor jo ljubijo veliki. Majhna je ... in ker ne moremo opevati njene prostranosti, opevamo in povečujemo njene koticke, ki pa so polni lepote, kajti lepota je podobna resnici; resnica ne potrebuje debele knjige, da se nam razjasni, lepota ne širnega, brezmejnega prostora, da se razmahne, razbohota in razcvete. Naj prostranost bobni in poje svojo mogočno pesem, resnična lepota tiho žari. Svojo domovino poznamo, kakor poznamo obraz svoje matere: domače so nam vse njene gube in gubice, poteze veselja in sreče, brazde bridkosti in skrbi (205).

Navezanost na slovensko domovino je navezanost na njene hribe, doline, reke, pobočja ... Kosmač meni, da je gre za drugačno razmerje kot pri navezanosti velikih narodov do svojih domovin, ki so velike in prostrane. V majhnih deželah prostranosti ni, zato se človek toliko bolj posveti malenkostim, ki jih odlikujejo.

Navezanost na zemljo je še vedno očitna tudi pri pisatelju, saj se v manj optimističnih mislih spominja, kako je ded krčil ledino, da je našel družini pot do kruha. Vendar se časi spreminjajo, ljudje se selijo v mesta in opuščajo zemljo v želji po lažnejšem življenju. To Kosmača nekoliko žalosti, vendar se zdi, da nastalo situacijo tudi razume:

Tako torej izginja dedovo delo. Sam se je bil zaril v to strmo pobočje. Vse zime, leto za letom, je sekal grmovje, podiral drevje, izkopaval parobke, s kladivom razbijal skale in skrival kamenje pod tenko rušo. Tisočkrat in tisočkrat je zamahnil s krampom, stokrat in stokrat je z žuljavo, premrlo roko potegnil po vročem čelu in otresel na mrzlo zemljo znojne kaplje, preden je lahko nabrusil koso in odrezal pravo razovnico. Bil je zadnji od tistega rodu, ki je krčil ledino. Ko prišli ljudje v to dolino, so najprej iztrebili zemljo na ravnem. Razmnožili so se ter so morali iskati kruha v pobočjih, na podlogih in policah, vse više in više, v peščenih strminah. Zdaj se ta zemlja vrača v pokoj. Že pred prvo svetovno vojno so začeli opuščati take senožeti. Nato so opuščali laze, ki jih je bilo treba kopati z rovnicami, a zdaj, glej, je že na ravnem nekaj slabših njiv, ki jih ne orjejo več. Vasi se praznijo. Ceste vodijo v svet, mladina je brala o njem in krenila po njih, ker si je zaželela lažjega dela in tečnejšega kruha. Kdor pa je ostal doma, se sramuje oprtnika na hrbtu in oblice v želodcu, kajti pluga in voza, mesa in kruha naša dolina nima za vse, ki se rodijo v njej (236-237).

Občutek kraja obsega štiri tipe: biografskega, odvisnega, ideološkega in pripovednega. Najpogosteje se pojavlja biografski odnos, pri katerem gre za osebno povezanost s krajem. Roman *Pomladni dan* vsebuje veliko avtobiografskih prvin. Kosmač pripoveduje o svojem življenju, ki sta ga zaznamovali obe svetovni vojni in niza prijetne in nekoliko manj prijetne spomine na tiste čase. Med pripovedjo vpleta tudi spomine na povsem vsakdanje življenje, npr. kako sta z materjo plela domačo njivo, kako je med košnjo trave citiral *Božansko komedijo*, kakšni so bili običaji ob osrednjih življenjskih dogodkih, tj. rojstvu, smrti, vendar ne gre za opis, kot ga najdemo v kakih vaških idilah. Takšen način življenja je le spremljevalec Kosmačeve pripovedi. Spomin na posamezne prvine pokrajine ter odnos Kosmača do njih smo obširneje popisali že v poglavju o analizi krajev iz romana.

Kar se tiče spominov na vojno, kronološko najprej nastopi druga svetovna vojna, ko Kosmač popisuje kraje, preko katerih se je po koncu vojne vračal domov. Piše tudi o svoji aretaciji zaradi domnevne veleizdaje, ki se je zgodila takoj po materinem pogrebu. Prva svetovna vojna je v njegovem pripovedovanju predvsem povezana z dedom, ki je bil globoko veren, a strog mož pa dober in ponosen gospodar. Med vojno Kosmačeva družina spozna tudi mladega Čeha, Kadeta, Boženinega očeta, ki kasneje naredi samomor. Med boji na soškem bojišču so se v njihovo hišo nastanili nemški vojaki, na katere pisatelj nima slabih spominov. Družino so pustili pri miru, kuhar pa jim je celo ponudil hrano. »Zdaj pa si zamislite, da sredi najtrše zime nenadoma posije v mračno globel pravo, svetlo in toplo poletno sonce – nato pa ga prekrije teman oblak« (Kosmač 1972: 178-179). Med vojno se je domov za tri tedne vrnil oče, ded pa je med tem časom »usahnil«. Z njim so se začela pisateljeva soočenja s smrtjo, izmed katerih je bilo eno tudi takrat, ko je umrla mama. Gre za doživljanje dogodkov iz preteklosti, ki jih pisatelj opisuje skozi svojo osebno perspektivo, ta pa vpliva tudi na njegov odnos do pokrajine. Tako se mu na primer dozdeva, da se mu v vasi vsi posmehujejo, ko zaradi denarnih težav ne more nadaljevati šolanja. Reka Idrijca teče bolj zlovešče, ko se v njej utopi Justina, tudi tujina in večja mesta so mu v primerjavi z domačo vasjo manj pri srcu. Pri oblikovanju biografskega odnosa ima velik pomen tudi oblikovanje kulturne pokrajine. O lastništvu zemlje, ki ravno tako sodi v pojem tega odnosa, veliko izvemo med pripovedovanjem o prvi svetovni vojni. To so bili časi, ko so se ljudje še delili na bajtarje in večje kmete. Kosmač velikokrat omenja Modrijanov travnik kot simbol blagostanja in bogastva, čeprav se ob vrnitvi iz tujine zave, kako ga je precenjeval. Koliko je zemlja in z njo verjetno povezan rod pomenila kmetu, izvemo tudi iz pripovedovanja o Kosmačevem dedu.

Ko so med vojno domačo hišo za svoje oporišče zajeli nemški vojaki, je svoj rod neumorno branil prav on:

»Samo njegovi odločnosti in sivi glavi smo se morali zahvaliti, da nas vojaki niso vrgli pod kap. Ded je namreč sedel v strmih stopnicah ter branil svoj rod z vso strastjo trmastega in srditega starca. Pred vsakim vojakom, ki je stopil predenj in je hotel po stopnicah na vrh, je razširil dolge, suhe roke in rezko zahreščal: 'Stran!... Gori spijo otroci... Kinder!...'« (162).

Trdno se je zoperstavil tudi rekviziciji, ki je prišla, da bi družini v korist vojske odvzela krave. Njegovi neomajni odločnosti bi bilo lahko celo uspelo, da bi krave obdržali, če se nekdo ne bi spomnil, da je ded gospodarstvo že zdavnaj prepisal na sina:

»Ded se je zamajal, kakor bi treščilo vanj. Nato je obstal trd in nepremičen, samo brada se mu je tresla. Bal sem se ga, a hkrati se mi je tako smilil, da mi je šlo na jok. Petinšestdeset let je bil gospodar zemlje, in trije rodovi pred njim. Lastnina, prav lastnina zemlje, ki človeka neposredno redi, ga prepoji do poslednjega vlakenca. Grunt ima res korenine do pekla« (132).

Zadnji pojem, ki ga omenja Urbančeva v sklopu biografskega odnosa, so izkušnje, ki jih človek pridobi med življenjem v določeni pokrajini. Ko je pisatelju umirala mama, mu je oče s prisposodbo Idrijce predstavil neusmiljeno življenje, ki kljub vsemu teče dalje:

»Življenje neizprosno teče svojo pot. Kakor Idrijca,' je rekel in pokazal v reko. 'O, nikanar ne misli, da se bo obrnila in začela teči nazaj proti Idriji!...'« (60).

In ko mu je povedal, da se je mama pravzaprav sama odločila, da ne bo več hodila v Gorico k zdravniku, da ne bi porabili preveč denarja, se je oče še zamislil:

»Nemara ni bilo prav, ker sem ti to povedal,' se je spet oglasil oče, 'toda... prej ali slej moraš pogledati življenju v oči... Ni lahko, ni. Trdo je... Zato pa se začni pripravljati zanj,' je rekel z bodrilnim poudarkom in mu spet položil roko na ramo. 'Uči se! Ne bodi več tako mulast! Razjezi se! Zagrizi se! Uči se iz trme, če ne gre drugače!'« (61).

Med pridobivanje izkušenj bi lahko sodil tudi primer o dekletu iz Brd, ki je na Tolminsko nosilo češnje, njen oče pa je bil po njenem pripovedovanju »nekje med potjo«. Tega Kosmač kot mlad fant dolgo ni razumel, ko pa so dekle posli nekoč spet povedli med njih, se mu je pomen tega stavka nenadoma razjasnil.

V *Pomladnem dnevu* lahko govorimo tudi o odvisnem odnosu. Ta nastopi takrat, ko ljudje nimajo več možnosti za življenje v določeni pokrajini; do tega lahko pride tudi sprememba ideologije, ki lahko vodi ter pride do odtujitve. Kosmač je bil osumljen veleizdaje Italije, četudi se ni udeležil shoda slovenske narodno zavedne mladine na Banjški planoti. Ko so ga izpustili iz zapora, je kmalu po vrnitvi domov prebežal čez mejo. Gre za tretjo raven odtujitve (osebne strategije; Urbanc 2011: 77), saj je bil pisatelj zaradi ukrepov oblasti prisiljen zapustiti dom, vanj pa so se naselili druge ljudje. Ker je šel oče spet med vojake, bratje in sestre pa po svetu, se je namreč v njihovo domačo hišo priselila teta, ki je čakala, da se družina vrne.

Pripovedni odnos temelji na zgodbah, ki jih nekdo pozna o kraju. Pripovedovalka zgodb v romanu naj bi bila predvsem teta, ki je veljala za živo pratiko. Prav ona Kosmaču pove za Kadetko in italijanskega vojaka Gina, ki se je ponesrečil zaradi slabo izdelanega orožja, ki so ga uporabljali med drugo svetovno vojno. Največ zgodb o kraju in ljudeh pa pove pisatelj sam kot prvoosebni pripovedovalec. Jezik, ki ga pri tem uporablja, ni narečen, saj je bil Ciril Kosmač poznan po uporabi lepega in čistega jezika. Med narečnimi besedami sem našla le narečni izraz za dekle – »čeča«.

Ideološki odnos do kraja lahko v romanu prepoznamo, ko Kosmač govori o domovini, o tem da mali narodi svojo domovino namreč ljubijo drugače kot veliki. Kosmač pravi, da svojo domovino uspešno branimo, ker je najprej potrebna ljubezen, pripravljena stopiti v bran, nato šele sledi razum in orožje.

Z odnosom do kraja in kulturno geografijo se je ukvarjal tudi Tuan. Govori o topofiliji, ki se pogosto oblikuje kot naklonjen odnos človeka do okolja. Med drugim gre tudi za estetsko razmerje. Estetski občutek je povezan s spomini in izkušnjami, ki jih ima avtor s svojim krajem. Gre za dolgotrajno vez, ki jo je pisatelj gojil v sebi ves čas svojega bivanja v tujini in hrepenel po svojem rojstnem kraju. Topofilija je odnos med pokrajino in človekom, zato nanjo vplivajo tudi osebnostne poteze ljudi, ki v njej živijo. Iz romana razberemo, da so ljudje, ki jih je opisoval Kosmač, konservativni, npr. šolanje otrok jim pomeni le obvezo, ki jo morajo izpolniti, kruh pa jim še vedno daje zemlja. Moralne zakone postavlja domač župnik, njihovo izpolnjevanje je samoumevno. Njihova življenja tako vodi zdrava pamet, razliko

opazimo le pri nekaterih: tako Kosmačev oče rad razmišlja o splošnih zakonitostih, po katerih se vrtil svet, od drugih pa se razlikuje tudi po globljem čustvovanju, četudi se čustev med kmeti ne sme izražati, če se hoče preživeti. Izjema so omamljeni pijančki, ki se izgubljajo v patetičnosti, ali pa Trnar, ki je bil moder mož, a že celo preveč mehkega srca. Ljudje se verjetno ne razlikujejo veliko od kmetov z drugih koncev takratne slovenske dežele, saj so se povsod soočali s težkimi vojnimi in povojnimi časi. Kar dela kraj edinstven, je Idrijca, ob kateri poteka vse življenje ljudi, ter to, da spada med tisti del slovenskih dežel, ki je bil v vsaki vojni od nje najbolj prizadet.

Kar se tiče še ene poteze topofilije, tj. idealiziranje preteklosti, ne moremo govoriti o pravi idili, ker pisatelj na dogajanje gleda zvečino stvarno, kritično in se ne zadovolji s preprostimi razlagami o življenju, ne povečuje ljudi, ki jih opisuje, niti jih ne sodi, med opisovanjem skuša ostajati karseda objektivni.

Topofilija je odvisna tudi od družbenoekonomskega statusa prebivalcev. Kosmačevi niso nikdar bili zelo premožni, vendar so tudi v najtežjih časih shajali. Tako je družino med prvo svetovno vojno čudežno rešil »komis«, kruh, ki je padel z vojaških vozov pri tovorjenju čez Idrijco in so ga smeli vzeti zase. Nikdar niso torej stradali, vojni čas je bil pač težak za vse, zdi se, da za velike kmete toliko bolj, ker so bili vajeni razkošja.

Ugodje okolja se kaže tudi v občutku lepote, bogastva in mnogoterih možnosti. Pisatelj tudi v tem ni bil prikrajšan, saj je v svoji občutljivi naravi bil sposoben najti lepoto v še tako prostorsko omejenem svetu, v katerem je živel, pri tem pa sta otrokom pomagala tudi starša, ki sta jim znala izkazati dovolj ljubezni, nuditi tudi domnevno nedosegljive dobrine, kot je bila izobrazba, ter jih spodbujati h kulturni osveščenosti z branjem knjig, prepevanjem in preudarnim mišljenjem. Glede na našete poteze je topofilija pri Kosmačevem osebnem odnosu do kraja bila dovolj izrazita, da se je pisatelj s svojim rojstnim krajem lahko identificiral.

Posledica referiranja besedilnih dogajališč na dejanske geografske lokacije je med drugim turistično obiskovanje krajev in prostorov, opisanih in interpretiranih v literarnih delih. Urbanc in Juvan omenjata pot Byronovega grofiča Harolda, Dickensonov London, v Dublinu celo obstaja turistična atrakcija Dublin literary pub crawl, lokal, kjer recitirajo in igrajo irske avtorje (Joycea, Yeatsa, Becketta ...; Urbanc in Juvan 2012: 300). Tudi pri nas je slap Savica zelo znan predvsem zaradi svoje upodobitve v Prešernovem *Krstu pri Savici*, Kosovel se omenja kot pesnik Krasa, Gregorčič kot pesnik Goriških Brd, Jenko Sorškega polja, v Ljubljani je znano zbirališče Prešernov trg ali »Prešerc«, kjer stoji spomenik tega pesnika,

ravno tako še Cankarjev na Vrhniki, Gregorčičev v Kobaridu itd. Obiskane so številne rojstne hiše literatov. Turizem tudi na tak način utrjuje prepoznavnost določenega ozemlja, hkrati pa z literarno konotacijo utrjuje pomembnost in spomin določenega literarnega dela in avtorja.

Omemba mnogih še tako majhnih krajev, ki jih ni najti na zemljevidih, kažejo, da bi Cirila Kosmača res lahko poimenovali pisatelj Idrijske doline. To dejstvo je gotovo vplivalo tudi na osnove Kosmačeve učne poti, po kateri se vsako leto odpravijo številni obiskovalci in ki poteka ravno tam, kjer je pisatelj oče mladega fanta peljal v Tolmin, da bi ga usmeril na njegovo življenjsko pot (*Pot v Tolmin*). Nastala je na pobudo Nevenke Janež in Silva Faturja in je prva literarna učna pot v Sloveniji. Pri njeni organizaciji pomagajo učenci osnovne šole Dušana Muniha Most na Soči, ki znotraj literarnega, geografsko-zgodovinskega, likovnega, glasbenega, dramskega in fotografskega krožka raziskujejo življenje in delo pisatelja.

S Kosmačem je posredno povezana tudi tematska pot prvega slovenskega zvočnega celovečerca *Na svoji zemlji*; kakor smo že omenili, je za ta film scenarij po svoji noveli *Očka Orel* napisal Kosmač. Tematska pot je bila odprta 6. oktobra 2012, njena avtorica pa je Nadja Valentinčič Furlan. »Scenarij so stalno spreminjali in popravljali, tako da se igralci niso mogli dobro pripraviti (Ciril Kosmač, avtor izvirnega scenarija, pa je besnel«; Štefančič 2013: 47). Interierji in nasploh celotna filmska scenografija so bili zelo pristni. Tako je izba v hiši Očka Orla kopija izbe iz domačije Cirila Kosmača, kuhinja na partizanski javki pa je kopija kuhinje Kosmačevega soseda.

Po Kosmaču se je poimenovala tudi obnovljena tolminska knjižnica, katere otvoritev je bila 1989. leta. Na domači gimnaziji imajo še Mladinsko kulturno-umetniško društvo Ciril Kosmač gimnazije Tolmin, seveda pa je kot kulturni objekt zavarovana tudi njegova rojstna hiša v Bukovici, ki je v muzej uradno spremenjena od leta 2003. V Piranu je po njem imenovana osnovna šola, v tamkajšnji knjižnici pa imajo tudi spominsko sobo z imenom tega pisatelja. Ista knjižnica je v Portorožu prevzela skrb za njegovo hišo. V njej je od leta 1984 spominska zbirka slikovnega gradiva o Kosmačevem življenju in prevodov njegovih del v številne tuje jezike, tu pa se odvijajo tudi najrazličnejše kulturne prireditve. Leto 2010, ob 100. obletnici pisateljevega rojstva, je bilo razglašeno za Kosmačevo leto in pospremljeno s številnimi prireditvami v njegov spomin.

4. Zaključek

V diplomski nalogi smo se ukvarjali z analizo prostora v romanu Cirila Kosmača *Pomladni dan*. Poudarek sem namenila percepciji in subjektivnemu izkušanju prostora, kar je med drugim predmet preučevanja literarno-geografske metode, ene izmed novejših v literarni vedi. Naslonila sem se tudi na novejšo študijo Barbare Piatti, ki se ukvarja z geografijo literature ter avtorjevo dojemanje rojstnih krajev predstavila na način, ki ga za pokrajinske predstave predlagata Mimi Urbanc ter Yi-Fu Tuan.

V skladu s svojimi hipotezami sem najprej želela preveriti, ali so kraji, ki jih pisatelj omenja v svojem romanu, realno obstoječi ali ne. Večina jih je, nekaj pa jih nisem našla na nobenem zemljevidu. Ti so verjetno za to preveč neznatni ali pa je ime kraja obarvano zelo lokalno. Največkrat se pojavijo reka Idrijca, Vranjek, Obrekarjev dob in Idrijska dolina. To je tudi območje, znotraj katerega je pisatelj izbiral druge manjše kraje. Reka je v življenju ljudi vedno prisotna, njihova življenja oplaja in rešuje. Nasprotno Idrijci Vranjek in pod njim ležeči Obrekarjev dob skrivata neko zlo slutnjo. To mesto je namreč zaznamovano s smrtjo najpomembnejših moških likov v življenju Kadetke. Tudi Idrijska dolina, ki jo je oblikovala reka Idrijca, se pogosto pojavlja. To je območje, ki zajema vse kraje, ki jih največkrat omenja pisatelj in je do njega čustveno naklonjen. Pogosto omembo države in domovine si razlagam tudi kot nekoliko prikrito širjenje nacionalne zavednosti. Tako s teto glede te teme spregovori, da je »država še potrebna« (Kosmač 1973: 208). Kot ugotavlja Velikonja že v svoji analizi Kosmačevih novel, se Kosmač do mesta ne opredeli tudi v *Pomladnem dnevu*. Ravno tako je v tem romanu neopredeljen do tujine. Večji kraji so povezani s potovanjem in pridobivanjem prvih izkušenj ter znanja. Le malo dogodkov je omenjenih, ki so se dogodili v večjih mestih pa še ti so negativno konotirani. Predvidevam, da je Kosmač želel ovekovečiti spomin na svojo rojstno dolino in če je večina drugih krajev v romanu dokazano realno obstoječih, tudi drugi verjetno niso fiktivni kot je po pripovedovanju Kosmačevega brata Vladimirja izmišljen lik Kadetke. Vidimo lahko, da je pisatelj svoje kraje precej podrobno poznal.

Dogajalne prostore v romanu sem razdelila tudi s tipologijo B. Piatti. Ugotovila sem, da prevladujejo fiktionalizirani prostori, sledijo jim literarizirani in nekoliko v manjšem številu še prostori fikcije. Gre za roman, ki je zelo navezan na geoprostor. Večina dogodkov in ljudi je opredeljenih predvsem z bližnjimi pa tudi daljnimi kraji. Največ prostorov je torej uvoženih oz. importiranih. Uvoženi prostori so dobesedno in prepoznavno poimenovani prostori, ki se

tako imenujejo zato, ker so »uvoženi« iz nefikcije. Prostori fikcije so nosilci hudomušnih dogodkov ali pa so to mitološki prostori in jih je zelo malo. Tudi to kaže, da je bil Kosmač avtobiografski pisatelj.

V romanu na večih mestih zaznamo, da je pisatelj očitno po svojih krajih hudo hrepenel, ko se je na tujem spopadal z domotožjem. Morda tu tiči tudi razlog, da so vsi tuji kraji opisani površno, neprizadeto, medtem ko pri opisovanju svoje vasi gre v detajle, določenim krajem pripisuje že kar človeške lastnosti in je pri tem nasploh zelo čustven, česar se zaveda tudi sam. Tudi pisateljevi mladostni umiki v zasebnost domačega doma, ker se je počutil drugačnega od drugih vaščanov, morda podpirajo omenjeno trditev.

Urbančeva navezanost razdeli na več vrst, in sicer na dom, vas, domovino in zemljo. V središču pisateljeve navezanosti na dom je domača hiša, kjer ga prevzamejo močna čustva sreče. Z naklonjenostjo opisuje tudi okoliško pokrajino, bolj redkobeseden je pri omenjanju domače vasi, saj se mu zdi, da vaščani niso bili na njegovi strani, temveč so se mu kvečjemu posmehovali. Preko navezanosti na domačo pokrajino se prebivalci manj številčnih narodov navežejo tudi na domovino, ki je ne morejo ceniti po njeni prostranosti, lahko pa jo cenijo v njenih podrobnostih. Pri Kosmaču je očitna tudi njegova navezanost na zemljo, saj se mu zdi škoda, da propada delo, ki so jo v obdelavo svojega grunta vložili predniki. Tuan s topofilijo opredeli naklonjen odnos človeka do okolja. Ugotovili smo, da je bila le-ta pri Kosmaču velika, predvsem kar se tiče družbenoekonomskega statusa družine in občutka lepote, bogastva in mnogoterih možnosti, ki pri Kosmaču nista bila idealna, vendar zadovoljiva.

Posledica referiranja besedilnih dogajališč na dejanske geografske lokacije je obiskovanje krajev in prostorov, opisanih in interpretiranih v literarnih delih. Tako so si Kosmačevo ime izposodile knjižnice, osnovne šole, različna društva, obiskana je njegova rojstna hiša, zaznamovana tudi hiša v Piranu, kjer je nekoč živel, zadnja leta pa se njegov spomin in pomen ne samo za Idrijsko dolino, temveč tudi za celotno slovensko književnost ohranja tudi na Kosmačevi učni poti.

Z različnimi metodami smo potrdili tudi ostali dve zastavljene hipotezi; Kosmač je svoje domače kraje resnično nosil v srcu, jih povečeval in po njih hrepenel, jih upodabljal v svojem delu in tako izpolnil očetovo željo po pisatelju Idrijske doline.

5. Viri in literatura

Mihail Mihajlovič Bahtin: *Teorija romana: izbrane razprave*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982.

Ivan Cesar: *Poetika pripovedne proze Cirila Kosmača*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Koper: Lipa, 1981.

Helga Glušič: *Pripovedna proza Cirila Kosmača (razvoj motivike in načini njenega oblikovanja): doktorska disertacija*. Ljubljana: (H. Glušič), 1973.

Helga Glušič: Po poteh spominov na Cirila Kosmača: ob stoletnici pisateljevega rojstva. V: *Tolminski zbornik* (knj. 4). Tolmin: Občina, 2010. 480-483.

Helga Glušič: Zgodbe, spletene v osebna in temeljna življenjska spoznanja. Nela Malečkar, ur.: *Tisti pomladni dan je bil lep: 1920-1980: dokumenti, pisma, črtice, pričevanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010. 172-177.

Miran Hladnik: Regionalizem in slovenska književnost. XXXIV. *SSJLK: Zbornik predavanj*. Ljubljana: FF Univerze v Ljubljani. 103–14. Dostopno tudi na: <http://lit.ijs.si/pokrajini.html>.

Miran Hladnik: Pokrajinska literatura. Miran Hladnik, *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990. 45-48

Wolfgang Iser: *Bralno dejanje : teorija estetskega učinka*. Ljubljana : Studia humanitatis, 2001.

Nevenka Janež: *Vodnik po Kosmačevi učni poti*. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2000

Marko Juvan: *Literarna veda v rekonstrukciji: uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2006.

Marko Juvan, Mimi Urbanc: Na stičišču literature in geografije: literatura kot predmet geografskega preučevanja na primeru slovenske Istre, *Slavistična revija*, 60/3 (2012), 297-316.

Milan Juvančič: *Geodezija za gozdarje in krajinske arhitekte*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 2000.

Matjaž Kmecl: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Založba M&N, 1996.

Gregor Kocijan: Kosmačeva kratka pripovedna proza med vojnama, *Slavistična revija*, 59/4 (2011), 401-413. Dostopno tudi na: http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2011_4_05.

Janko Kos idr.: *Literatura: leksikon*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2009.

Ciril Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973.

Niko Košir: Srečanja s sodobniki. Nela Malečkar, ur.: *Tisti pomladni dan je bil lep: 1920-1980: dokumenti, pisma, črtice, pričevanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010. 201-206.

Nela Malečkar, ur.: *Tisti pomladni dan je bil lep: 1920-1980: dokumenti, pisma, črtice, pričevanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010.

Helena Križnar: *Kosmačev humor in groteska: diplomska naloga*, b.l.

Joža Mahnič: *Presoje in pogledi*. Ljubljana: Slovenska matica, 2000.

Jurij Mihajlovič Lotman: *Struktura umetniškega teksta*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2010.

Karel Natek, Marjeta Natek: Slovenija. *Geografska, zgodovinska, pravna, politična, ekonomska in kulturna podoba Slovenije*. Ljubljana: Založba mladinska knjiga, 1998.

Boris Paternu: *Razpotja slovenske proze*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1993.

Urška Perenič: Barbara Piatti: Die Geographie der Literatur, *Slavistična revija* 60/3 (2012), 568-573.

Barbara Piatti: Literaturgeographische und topographische Lektüren (der einzelne Text).

Barbara Piatti, *Die Geographie der Literatur: Schauplätze, Handlungsräume, Raumphantasien*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2009. 123-155.

Jože Pogačnik, Franc Zadavec: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor: Obzorja, 1973.

Anton Slodnjak: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.

Marcel Štefančič, jr.: V srcu Evrope. *Mladina* 40 (2013), 44-49.

Mimi Urbanc: *Pokrajinske predstave o slovenski Istri*. Ljubljana: Založba ZRC, 2011 (zbirka Georitem).

Marinka Velikonja: *Podobe prostora v Kosmačevih tolminskih novelah: diplomsko delo*.

Nova Gorica: (M. Velikonja), 2011. Dostopno tudi

na: <http://www.ung.si/~library/diplome/SLOVENISTIKA/23Velikonja.pdf>.

Josip Vidmar: Obrazi. Nela Malečkar, ur.: *Tisti pomladni dan je bil lep: 1920-1980: dokumenti, pisma, črtice, pričevanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010. 182-190.

Saša Vuga: Baron z levega brega Idrijce. Nela Malečkar, ur.: *Tisti pomladni dan je bil lep: 1920-1980: dokumenti, pisma, črtice, pričevanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010. 211-224.

Splet 1: <http://www.geopark-idrija.si/si/geopark/77/geopark-idrija/> (citirano 1.7.2013)

Škofjeloško in Cerkljansko hribovje. Izletniška karta. Geodetski zavod Slovenije.

Zahvaljujem se vsem, ki so mi kakorkoli pomagali pri pisanju diplomske naloge, predvsem pa mentorju prof. Marku Juvanu za požrtvovalno pomoč pri prevajanju literature.

Avtorica izjavljam, da je zaključno delo, ki ga oddajam, moje avtorsko delo.